

LÄÄNE- VIRU MAAVALITSUS
MAJANDUS- JA ARENGUOSAKOND

LÄÄNE- VIRUMAA MAAKONNAPLANEERINGU
TEEMAPLANEERINGU

**ASUSTUST JA MAAKASUTUST SUUNAVAD
KESKKONNATINGIMUSED**

**LISA NR 1
Lääne-Virumaa väärtuslike maastike register**

RAKVERE 2005

SISUKORD

ALA NR. 1. EBAVERE.....	2
ALA NR. 2. KELLAVERE.....	3
ALA NR. 3. KOHALA.....	3
ALA NR. 4. LAHEMAA.....	4
ALA NR. 5. LETIPEA-MAHU.....	7
ALA NR. 6. MALLA-IILA-KUTSALA-PADAORG.....	8
ALA NR. 7. OHEPALU.....	10
ALA NR. 8. RAKVERE.....	12
ALA NR. 9. UHTJU SAARED.....	14
ALA NR. 10. SAVALDUMA (EINJÄRVE).....	15
ALA NR. 11. SELJA JÕE ALAMJOOKS.....	16
ALA NR. 12. SÄMI-KURISTIKU.....	17
ALA NR. 13. VAINUPEA-RUTJA-KAREPA-TOOLSE-KUNDA (RANNIK).....	17
ALA NR. 14. AASPERE.....	20
ALA NR. 15. ANNIKVERE.....	21
ALA NR. 16. EDRU VOOR.....	21
ALA NR. 17. HÖBEDA-VOHNJA-KALLUKSE-UKU-VIITNA.....	22
ALA NR. 18. JÄRSI.....	24
ALA NR. 19. KANDLE-KARULÕPE (VARANGU).....	25
ALA NR. 20. KIVIKÜLA.....	25
ALA NR. 21. KÄRU.....	26
ALA NR. 22. LAVI-MÄNNIKVÄLJA-PÕLULA-MÕEDAKA-LINNAMÄE-VÕLUMÄE.....	26
ALA NR. 23. MÄDAPEA.....	28
ALA NR. 24. MÕDRIKU-ROELA.....	29
ALA NR. 25. NEERUTI-JÕEPERE- LASILA.....	30
ALA NR. 26. PORKUNI-VÕHMETU-LEMMKÜLA-ASSAMALLA.....	32
ALA NR. 27. SAKSI.....	34
ALA NR. 28. SALLA-LASINURME-EMUMÄE-TAMMIKU.....	35
ALA NR. 29. SIMUNA.....	36
ALA NR. 30. TRIIGI-AVISPEA.....	37
ALA NR. 31. ULJASTE.....	38
ALA NR. 32. VAO-KILTSI-ÄNTU.....	39
ALA NR. 33. KANNASTIKU.....	41
ALA NR. 34. KAVASTU.....	41
ALA NR. 35. NAISTEVÄLJA.....	42
ALA NR. 36. ROHU.....	42
ALA NR. 37. TUDU.....	43
ALA NR. 38. TUDUSOO.....	43
ALA NR. 39. VALGEJÕE ÜRGORG.....	43
ALA NR. 40. VELTSI.....	44

LÄÄNE-VIRUMAA VÄÄRTUSLIKUD MAASTIKUD

Lääne- Virumaa väärtuslike maastike nimekirjas on 40 ala, neist 13 I klassi, 19 II klassi ja 8 III klassi ala.

Alad on järjestatud tähestikulises järjekorras klasside kaupa.

ALA NR. 1. EBAVERE

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, ajaloo kontsentraat, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik

Ala pindala: 24ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald

Ala tähtsus: maakondlik, võimalik riiklik

Ala kirjeldus:

Pandivere kõrgustiku üks tähtsamaid kupleid on Ebavere mägi Vao ja Väike-Maarja vahel. Mägi kerkib merepinnast 146m kõrgusele, tema suhteline kõrgus maanteelt on 35m, Põltsamaa jõe poolt 44 m ning see on kõrguselt kolmas mäetipp Pandivere kõrgustikul. Tekkelt oos, on Ebavere mägi loode-kagu suunas piklik, järskude nõlvadega. Ebavere oosi keskosa moodustab kuppeljas kuhik, mille külgedel on lohkusid ja külgorge (eriti sügav lohkorg on kaguküljel). Mäe põhjanõlv on laugem, lõunanõlv aga järsem, kus järskude nõlvade kalle on kuni 33°. Kirdeküljel on 5-6m suhtelise kõrgusega astang. Ebavere mäest põhja pool jätkub madalamate küngastega mõhnastik.

Mägi on kõrgem koht läbi Pandivere kulgevast põhja-lõuna suunalisest vallseljakust, mis peale katkestusi jätkub põhja pool Porkuni-Lemmküla oosidega. Suurem osa Ebavere mäest on kaetud viljaka kamarkarbonaatmullaga, mistõttu domineerivad sinilille-tüüpi kuuse-segametsad keskmise vanusega 100-110 aastat. Lõunaosas varem kasvanud 130-aastane kuusik on osaliselt inimese "kaasabil" välja langenud ning eelmisest metsapõlvkonnast leidub vaid üksikuid puid. Puistus domineerivad kuusk ja kask, kasvab ka haaba, pärna, vahtraid jne. Alusmets on rohke, valdavalt sarapuu, kuslapuu. Alustaimestik on lopsakas ja liigirikas. Mäe otsas asuvast, ronimiseks küll mitte soovitatavast, vaatetornist paistavad kätte Simuna, Koeru, Väike-Maarja ja Järva-Jaani kirikud.

Mägi oli minevikus arvatavasti ohvrikohaks. Liivimaa kroonikas kirjeldab Läti Hendrik tõenäoliselt just Ebavere mäge, kus asusid muistsete eestlaste puust jumalakujud. Preestrid raiusid need kujud 1220. aastal maha, kusjuures paganad olevat väga imestunud, et kujudest verd välja ei purskunud. Kroonika teatel sündis Ebavere mäel ka saarlaste jumal Tharapita, kes aga kohe Saaremaale lennanud. Et Kaali järve tekitanud meteoriit on langenud kirdest, siis see fakt on Lennart Merile andnud mõtte neid kaugeid asju omavahel seostada. Ebavere kohta on loonud rahvas palju muistendeid: nii kõneleb rahvasuu, et mäe sees olevat linn, Kalevipoja sepapada - sellest ka suits mäe ümber; ikaldusest pääsemiseks olevat mäel ohverdatud ümbruskonna kauneim piiga Eba. Oma loomingus on Ebavere-muistendeid kasutanud Jakob Tamm, Jakob Liiv, Peeter Jakobson, Kersti Merilaas jt. 1894. aastal peeti

Ebavere jalamil esimene kohalik laulupäev, kus ühendkoore juhataas Assamalla õpetaja Juhan Elken ja kõnedega esinesid Ado Grenzstein, Jakob Tamm, Jakob Liiv jt.

Täna leiab Ebavere mägi aktiivset kasutamist mitme spordiala esindajate poolt: oma rajad on siin suusatajatel, orienteerujatel, jalgratturitel.

ALA NR. 2. KELLAVERE

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik

Ala pindala: 154 ha

Ala asukoht: Lääne-Virumaa, Laekvere vald

Ala tähtsus: maakondlik, võimalik riiklik

Ala kirjeldus:

Pandivere kõrgustiku kõrguselt teine mägi- Kellavere mägi- kerkib merepinnast 156 ja oma jalamilt kuni 50m kõrgusele. Mägi on osa suuremast jääaja servamoodustisest, mille tusedat kruusa- ja liivakihti katab õhuke moreen. Järssem on mäe lõunanõlv Laekvere-Simuna tee suunas, põhja poole madaldub mägi pikkamööda. Geoloogiliselt on servamoodustis läbi uurimata; otsmoreeni läbilõige paljandub mäetipust kirdesse jääva kruusaaugu paljandis. Moodustise põhjaküljele on jäasulamisveed uuristanud lamedamaid ja sügavamaid orge. Servamoodustise kirdeosa on läinud mainitud sügava ja pindalaliselt suure kruusakarjääri alla, väikesi vanemaid kruusaauke leidub ka mäetipust edelas ja lõunas. Et mägi on enamasti lage ja põllustatud, on ta hästi nähtav ning ilusad panoraamsed vaated avanevad ka mäe harjalt. Mäe kõrgust kasutavad tänasel päeval ära mobiil- ja raadioside mastid (Mäe edelaharjale paigaldati 1996. aastal NMT- sidemast) ning Kaitseväe kaugradar, mis jälgib Eesti õhuruumi.

ALA NR. 3. KOHALA

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 2054ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Sõmeru vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Kunda jõe vasakkaldal asuvad Kohala ja Uhtna mõisa ansamblid. Ümbritsev maastik on Viru lavamaale iseloomulik: avarad tasased põllualad vahelduvad väiksemate metsamassiividega, tihe teedevõrk on maaparanduse käigus muudetud sirgjooneliseks. Põldudel kohtab arvukalt arheoloogiamälestisi: mitmed ohvrikivid, kalmed, asulakohad. Eriti suur on kultusekivide kontsentratsioon Kohala küla maadel.

Kohala mõis, esmakordselt mainitud 1489. aastal (sel ajal kandis mõis saksakeelset nimetust Tolks ning kuulus von Wrangellite perekonnale), on oma tänase ilme pärinud 19. sajandi teisest poolest. Peahoone kujutab endast historitsistlikku laudvoodriga puitehitist, mille madalamat põhikorpust toetavad kahelt poolt

kõrgemad tiibosad. Kõrvalhoonetest on säilinud ait, tall, osa lautasid, kuivati. Mõisa vabakujunduslik park ulatub Kunda jõeni. Aastatel 1927-1986 tegutses mõisamaja hoones Kohala kool. Käesoleval ajal on Kohala mõisakompleksi näol tegemist arvestatava turismi- ja puhkekohaga Lääne-Virumaal.

Uhtna mõisa klassitsistlik ansambel pärineb 19. sajandi algusest. Peahoone on pikk ühekorruseline kivihoone. Sellel on tugevasti eenduv portikus, mis toetub neljale paarissambale. Peahoone on kolhoosiaastatel tugevasti ümber ehitatud. Mõisa esiväljak on kujundatud auhoovina, mida raamivad tall-tõllakuur, ait, valitsejamaja, kuivati. Kaitsealune park ulatub Kunda jõeni.

Kunda jõe ürgorg. Kunda jõe paremal kaldal Sämi külas taludevahelises orus on veerikkad Sämiveski allikad. Allikate ala on 150m pikk ja siin leidub seitse suuremat tõusu- ja langeallikat. Praegu jääb allikatest allavoolu väike järvik, vanasti oli allikaojal paisjärv ja vesiveski. Alale jääb ka Sämi-Kuristiku karstiala. Ala on maastikuliselt mitmekesine, tuntav pinnavormide ja inimtegevuse harmoonia.

Sämi-Kunda maanteest läänepool metsas asub Muru karstiala Muru oja paekihtidesse lõikunud kitsas orus. Orus on lubjakivipaljandid. Suvel maapealne veevool lakkab. Vesi voolab siis paelõhededes maa all. Ainulaadne karstunud veergudega org.

Objektid: Kohala mõisaansambel Kunda jõe ääres, park, loomapark; asulakoht; kivikalmed I a.t. I pool; ohvrikivid; Uhtna mõisahooned ja park; väga hästi säilinud asustusstruktuur, teed; karjalaudad jms. kolhoosiehitiste kompleks; kolhoosiasula; terrassid; avarad põllud; Sämiveski allikad; Kunda jõe ürgorg; Muru ja Sämi-Kuristiku karstialad. (Lisa nr 3 lk105)

ALA NR. 4. LAHEMAA

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, sisaldab suuremat veekogu ja piirneb suurema veekoguga, ajaloo kontsentraat, mõisakeskus ja park, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik

Ala pindala: 72 616ha (maismaad 47 526ha ja merd 25 090ha)

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Vihula vald

Ala tähtsus: riiklik

Ala kirjeldus:

Lahemaa rahvuspark on asutatud 1. juunil 1971. a.

Lahemaa rahvuspark on loodud Põhja-Eestile iseloomuliku looduse ja kultuuripärandi, sealhulgas ökosüsteemide, bioloogilise mitmekesisuse, maastike, rahvuskultuuri ning alalhoidliku looduskasutuse säilitamiseks, uurimiseks ja tutvustamiseks. Siin kaitstakse metsa-, soo- ja rannaökosüsteeme, samuti poollooduslikke kooslusi (loopealsed), geoloogiamälestisi (balti klint) ning ajaloo- ja arhitektuurimälestisi. Lahemaa on Euroopa üks tähtsamaid metsakaitsealasid.

Lahemaa rahvuspark asub kahe maakonna (Harjumaa ja Lääne-Virumaa) ning nelja maastikulise rajooni (Põhja-Eesti rannikumadalik, Harju lavamaa, Viru lavamaa ja Kõrvemaa) territooriumil. Ala nimetas Lahemaaks Johannes Gabriel Granö juba 20. sajandi algul, tuletades selle Põhja-Eesti ranniku kõige enam liigestatud osast, kus neli suurt poolsaart (Juminda, Pärисpea, Käsmu ja Vergi) vahelduvad nelja lahega (Kolga, Hara, Eru ja Käsmu).

Rahvuspark oma tänastes piirides ulatub Lahemaalt märksa kaugemale, hõlmates ka osa Põhja-Eesti lubjakiviplatest ning Kõrvemaa kõige põhjapoolsema ala. Ligi 70% pargi territooriumist on kaetud metsaga, kusjuures metsasus on suurim rannikumadalikul ning Kõrvemaal. Asustus on tihedam lubjakiviplatestidel ning rannaäärsel alal. Terav kontrast rahvuspargi metsade- ja sooderikastele osadele ning hea näide kultuurimaistust on Harju ja Viru lavamaa kui Eesti ühed vanemad püüasustusega alad. Lavamaade ja rannikumadaliku selgelt väljendunud looduslik piir on Põhja- Eesti klint, mida ilmestavad mitmed joaastangud (Nõmmeveski Valgejõel, Joaveski Loobu jõel, Vasaristi samanimelisel ojal).

Põhja-Eesti poolsaared ja nendevahelised lahed, aga ka rannikulähedased saared on orienteeritud loode-kagu sihis. Samasuunaliste künniste ja vagumuste korrapärane vaheldumine on jälgitav ka Soome lahe põhjareljeefis. Reljeefivormide loode-kagusuunaline orientatsioon peegeldab ilmekalt mandrijää liikumissuunda viimasel jääajal.

Poolsaarte- ja lahtederohket rannikumadalikku lõunast ääristav Põhja-Eesti paekallas on Lahemaa piires enamalt jaolt mattunud kvaternaari setetega ning seetõttu enamasti tajutav vaid suhteliselt lauge nõlvana. Erandid on Tsitre ja Muuksi pangad lääneosas ning aluspõhjakiivimite paljanditega lõigud Valgejõe ja Loobu jõe orus, kus nimetatud jõed laskuvad klindilt jugadena. Vähesele paljandumisele vaatamata kerkib aga klindi perv kõige kõrgemale just Lahemaal, ulatudes Vihulas 67m üle merepinna. Klindi jalamil on ulatuslikke kruusast ja liivast terrasse, mis on siia kuhjanud mandrijää sulamisveed. Tuntuim asub Koljaku ja Oandu vahemikus ning avaldub peamiselt männimetsaga kaetud liivatasandikuna. Juminda poolsaare kaelal Hara soos on kujunenud väga omapärane viiruline maastik, kus lage- või puisrabavööndid vahelduvad arvukate rannavallidega. Klindi perve iseloomustavad õhukese pinnakattega paetasandikud ehk alvarid. Eriti iseloomulikud on need Muuksi, Võhma, Sagadi ja Vihula ümbruses, kus kadakastel loodudel leidub arvukalt muinasasustusele ja põlluharimisele viitavaid kivikangruid, kultuskive, muinaspõlde ning linnamägede asemeid.

Rahvuspargi lõunaosa ulatub Kõrvemaa suurte metsade ja soodeni. See ala kujutab endast ulatuslikku jääpaisjärvetasandikku, mis on tekkinud viimase jäätumise lõpul suures jääsulamisveekogus, koosneb valdavalt liivast ja viirsavist ning on suures osas soostunud. Lisaks soomassiividele ilmestavad pinnamoodi ka keeruka ehitusega mandrijää servamoodustiste vööndid vaheldumisi mõhnastike ja kruusa-liivaväljadega (fluvioglatsiaalsed deltid). Viimastest on tuntumad Tapa-Pikasaare, Ohepalu-Viitna ning Pühamäe-Kemba oosideahelikud.

Lahemaa kauni ja mitmekülgse loodusega tutvumiseks on rajatud mitmed looduse ja kultuuriloolised õpperajad. Rannikumadaliku maastikega saab tutvuda Käsmu ja Majakivi looduse õpperajal. Rannaküladest ning nende ümbrusest annab hea ülevaate Altja õpperada. Siin asub ka Eesti ainus vabaõhu-geoloogiamuuseum, kus on eksponeeritud peamised meil rändrahnudena esinevad kivimitüübid. Rohkete muististega ning baltisaksa materiaalse kultuuri rikkaliku pärandiga Põhja-Eesti kultuurimaistuid läbivad Muuksi ja Palmse

õpperada. Põhja- Eesti soode ökosüsteemidega saab tutvuda Viru raba läbival laudteel.

Virumaa osas paikneb Lahemaal mitmeid renoveeritud mõisaansambleid: Palmse, Sagadi, Vihula.

Lahemaa väärtusliku maastiku alale jääb samuti mitmekesise struktuuriga Karula küla ala- ajalooline vesiveski, asundustalud, kivikalmed, põllud, klindiserv, paisjärv; asundustalud Karula ja Vihula vahel; ajaloolised hooned, tiik Karula ojal; säilinud asustusstruktuur. Karulast on pärit näitleja Kaarel Karm.

Kakuvälja küla kadakane ala, sisaldub Pärandkoosluste Kaitse Ühingu (PKÜ) andmebaasis ja on kirjeldatud liigirikka soostunud niidu kasvukohatüübina.

Tsoneering:

Reservaate 76ha (0,2%), sihtkaitsevööndeid 12 797ha (26,1%), piiranguvööndeid 36 052ha (73,7%)

Rahvuspark jaguneb kolme tüüpi vöönditeks:

Loodusreservaat (Esku ja Remnispea), kus inimeste viibimine pole lubatud. Reservaadid on tähistatud. **Sihtkaitsevöönd**, kus ei toimu majandustegevust, kuid võib viibida, marju ja seeni korjata. **NB! Ulkkari, Älvi ja Kasispea** sihtkaitsevööndites ei tohi inimene olla lindude pesitsusperioodil 1.04.-15.07. **Piiranguvöönd**, rahvuspargi ülejäänud ala, kus on lubatud looduskaitseõuetega kooskõlas olev tegevus. Piirangud sätestab rahvuspargi kaitse-eeskiri.

Matkarajad Lahemaa rahvuspargis:

Majakivirada, 3km edasi-tagasi. Algab Leesi-Hara teel Juminda poolsaarel (Harjumaa)

Viru raba rada, 3,5km. Algab Tallinn- Narva maanteelt Loksale suunduva tee 1. km-lt (Harjumaa)

Muuksi loodus- ja kultuurilooline rada, umbes 5km. Algab Muuksi külast (Harjumaa)

Oandu loodusmetsa rada, 4,7km. Algab Oandu külast (Lääne-Virumaa)

Koprarada, 1km. Algab Oandu ja Altja vaheliselt teelt (Lääne-Virumaa)

Altja loodus- ja kultuurilooline rada, 3km. Algab Altja külast (Lääne-Virumaa)

Käsmu loodus- ja kultuurilooline rada, 3,5km. Algab Käsmu küla lõpus olevast parklast (Lääne-Virumaa)

Võsu-Oandu matkarada, 9,5km. Algab Võsu telkimisplatsilt (Rakvere teel) (Lääne-Virumaa)

Olukord ja ohufaktorid: Olukord suhteliselt hea. Põllumajanduse taandareng (loomapidamise kadumine) on ohuks kultuurmaastikele. Maastiku väärtusi võib kahjustada liigne ehitustegevus. Rannikut ohustab liigne puhkajate koormus ja võimalik naftareostus laevaõnnetuste korral.

(Lisa 3, lk 106)

Ala pindala: 347,4ha

Väärtus: Kultuurilis-ajalooline (asustusstruktuur, assotsiatiivne, ühe ajajärgu maakasutus), esteetiline.

ALA NR. 5. LETIPEA-MAHU

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, põllumajandusmaastik/küla

Ala pindala: 1498ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Viru-Nigula vald

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Mõiste "Mahu rand" on varem tähistanud Toolse-Aseri rannalõiku, ajaloolise Mahu (Viru-Nigula) kihelkonna merepoolset külge. Hiljem hakati seda nimetust kasutama kitsama, Letipea-Kalvi, rannalõigu kohta. Mahu rand oli ajaloolise sõbrakaubanduse keskus, millel oli tihe läbikäimine Soome meresarte ja Virolahti piirkonnaga. Sõbrakaubanduse peamised tehingud tehti soola, vilja, kartuli ja silkudega, 1930-ndatel aastatel arenes siin lisaks ka salapiirituse vedu. Mahu sadamas toimunud iga-aastaseid silgulaatasid on hinnatud suuremaks, kui olid Rakvere laadad – *"ei olnud kohta, kuhu hobust kinni siduda"*. Pärast enam kui 60 aastast vaheaega peeti Mahu rannas sõbralaata taas 2000. aastal. Siin asub ka 1929. aastal ehitatud majakas. Letipea majakas on ehitatud 1936.

Mahu kanti jääb Põhja-Eesti üks ulatuslikumaid rannaniitude levikualasid, kus inimtegevus on hääbumas. Probleemaatilised alad on seireala lääneosas olev murrutusastang ning kiiresti võsastuv ja roostuv rannaniit.

Suurvete aegu muutub Letipea kääruliseks saarestikuks, kus madalad heinamaad kattuvad veega ja kõrgemad künkad ning puudetukad moodustavad maalilisi saarekesi. Kitsaste sooribadega üksteisest eraldatud rannavallistikud moodustavad omapäraseid viirulisi maastikke Letipea poolsaarel.

Rand on Mahus kivine, Pada jõe suudmes sirutub merre kivine Vikkuri lood ehk Kalevipoja Soome sild (selliseid poolelijäänud rajatise on Kalevipojal ka mujal põhjarannikul. Teine rahvajutt peab Vikkuri loo tekkes osaliseks aga hoopis Vanapaganat). Kunagised rannaäärsed saared Kaupsaar (ka Mahu sadam kandis varem sama nime), Ulksaar ja Vanatsaar on tänaseks maismaastunud. Endisest sadamast on säilinud vaid halvas seisus kivimuul, neemel on äratuntavad nn. mõisnike keldri varemed. Letipea poole minnes muutub rannajoon käänulisemaks. Ulluneeme lähistel veepiiril on kaugele näha Baltimaade suurim rändrahn – Ehalkivi (maht 930m³, kõrgus 7m, ümbermõõt 50m). Muistendi järgi tahtnud Kalevipoeg Vaindloolt selle kiviga Malla mõisa purustada, aga ling libises veidi ja kivi kukkunud maha. Letipea neem on ka oluline sulgimispaik ja rändeagne peatuspaik kauridele, luikedele, lagledele ja teistele lindudele. Tagaküla Suurkivi maht on 174m³.

Letipea-Mahu väärtmaastiku maismaaosas leidub mitmesuguseid rannikuelupaiku ja kooslusi (kivirand, liivarand, roostik, rannaniit, rannametsatukad jne.); ala lõunaosas on valdav kunagistele Kunda lahe rannavallidele ja nende vahelistesse nõgudesse kasvanud mets. Siin domineerivad palumetsad ning rabastuvad männikud ja kuuse-segametsad, nõgudes aga lodu-sanglepikud ja tarna-lehtmetsad, mis on suuresti viimaseaegse inimõjuta (hooldusraiet on tehtud vaid maantee-äärsetes eraldustes).

Siinne haudelinnustik koosneb valdavalt tavalistest liikidest, toiteküalistena külastavad ala ka näiteks merikotkas, kassikakk jt. Suurim tähtsus on alal siiski sulgimispaijana ning läbirändeage se peatuspaigana- on ju Letipea ümbruse lähed idapoolseimad meie põhjarannikul (kui mitte arvestada lahesoppe Mahu ümbruses). Läbirändel peatub siin hulgaliselt kaure, luiki, laglesid, hanesid, parte ja kurvitsalisi.

Mitmekesise maastiku tõttu on alal suur puhkemajanduslik tähtsus. Paljud Letipea talud ongi praegu kasutusel suvilatena.

Objektid: 1929.aastal ehitatud majakas Mahus; Letipea majakas; Laheküla- säilinud vanad hooned; halvas seisus kivimuul; mõisnike keldri varemed; asustusstruktuur; kaunis rannik; suvitusküla; Letipea MKA; Vikkuri lood e Kalevipoja Soome sild; Ehalkivi (ka Ihalkivi lamab Ulluneemest idas kaldavees, pretendeerib Baltimaade suurima rändrahnu tiitlile- kõrgus 7m, ümbermõõt 49m, mass 950 tonni.); ilusad metsad; jõeorg; Männiku- endine kalurite ja käsitöömeistrite küla, paljud hooned hävinenud; Mahu kooli ase ja mälestuskivi; mere ligidal Hiie lepik; väärtuslik poollooduslik kooslus: rannaniidud.

Olukord ja ohufaktorid: Kohalikud elanikud ja suvilaomanikud peavad praegu kõige suuremaks ohuks haavapuidumassi tehase rajatavat survetorustikku süvaveeväljalasuni. Looduskaitstjad arvavad, et selle rajamisega rikutakse mere ökoloogilist tasakaalu.

On ka täisehitamise oht, sest koostatud planeering lükati tagasi ning krundiostjad pole ka eelnevalt tutvunud valla tulevikuplaanidega.

Ohuks võib lugeda veel kallist maamaksu, mis on, sõltuvalt maatüki suurusest, 2...5 korda suurem valla keskmisest. (Lisa 3, lk 106)

ALA NR. 6. MALLA-IILA-KUTSALA-PADAORG

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, sisaldab suuremat veekogu, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik, mõisakeskus ja park, loodusmaastik

Ala pindala: 4466ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Viru-Nigula vald

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Vana maantee Kundast Viru-Nigulasse viib läbi Malla ja Iila. Üle metsade avanevad siit kaunid vaated merele. Pank, mis jääb siinkohal merest u. 3km kaugusele, ulatub Kuura külas merepinnast ometi märkimisväärse 62m. Kivised põllud ja sarapikusalud peidavad endas arvukalt kultusekive ja kivikirstkalmeid. Ohvriallikas ja Naistekivi (marjade ohverdamine) on teada Iila külas, muinaspõllud Kutsalas, allikas ja muistne ohvrikivi (Ellukivi) Kunda lähistel Hiimäel. Iilast on välja kaevatud ka nn. kolmikmatus: kolme inimese luustikud koos kaasapandud ehete ja tarbeesemetega. Ajaloolises Pärna külas on säilinud kena tammik.

Malla mõisast on esimesed teated juba aastast 1443, tänane hoonestus pärineb 19. sajandi lõpust. Peahoone on suur, kõrge mansardkatusega kahekorruline kivihoone paekalda lähistel. Hoone on historitsistliku dekooriga uusrenessansi stiilis ehitus.

Kõrvalhoonetest on säilinud teenijatemaja, tall, kuivati, valitsejamaja, tõllakuur, pesuköök ja jääkelder. Paljud abihooned on ka lagunened. Vabakujunduslik park ulatub klindiveere alla, osaliselt on see ümbritsetud kivimüüriaga. Mõisa esiväljaku idatiivas asub viljapuuaiad. Rahvasuu järgi on Kalevipoeg, teise versiooni kohaselt ka Vanapagan, mitu korda üritanud Malla mõisa kiviga tabada. Õnneks see korda ei läinud.

Maakonna kirdeosas, endise Viru-Nigula kihelkonna keskel, asub ajaloo- ja loodusemälestiste poolest rikas Padaorg (Pada jõe org). Koos paljude teiste reljeefsemate paikadega siin ja seal on ka Padaorgu kutsutud Eestimaa Šveitsiks. Viru lavamaasse lõikuva metsase oru laius on siin kuni 200m, sügavus valdavalt 7-18m ja nõlvade kalle keskmiselt 25°. Kõrgeim ja järsim on nõlv küll jõe paremkaldal, nn. Suure Linnamäe kohal (kaguküljel isegi 32m ja 45°), tervikuna on järsem ja kõrgem orunõlv aga jõe vasakkaldal.

Umbes 0,5km vältel kaob Pada jõgi jõesängis olevate pugemete kaudu maa alla. Suuri kurisuid ei ole, on aga 5-7cm laiused avatud tektoonilised lõhed. Vesi tuleb jälle nähtavale Samma külast Sae metsavahi juurde mineva tee silla juures.

Vana maanteeasilla lähedal suubub Pada jõkke Paluoja, kus kevadeti teeb häält 3m kõrgune Kohina juga. Ala kaguosas suubub Pada jõkke Toomika oja. Mitmel pool leidub allikaid ja neist tekkinud salkorge.

Vana silla lähistel, oru parempoolsel järsul veerul, püüab pilku omapärase kujuga Pada määnd: tema kõrgus on küll vaid 12m, ent ümbermõõt võiks olla Eesti määndidest suurim- 3,6m. Paraku hargneb määnd nii madalalt, et ümbermõõtu rinnakõrguselt mõõta ei saa. Määndi istutamises Padaoru veerule osutavad legendid nii Peeter I kui ka Karl XII poole.

Padaorus on lühikesel vahemaal koha leidnud kaks linnamäge. Mõlemad linnamäed on rajatud Mahu (praeguse Viru-Nigula valla) kihelkonna südamesse; nad paiknevad ala põhjaosas Pada jõe paremal kaldal. Neist suurem asub vana ja uue Tallinn-Narva maantee vahel ning oli kasutusel I aastatuhande teisest poolest 13. sajandini. Vanem, I aastatuhandest pärinev linnamägi jääb eelmisest ca 400m edela poole. Mõlemad linnamäed on lagedad ja tasase laega: põhjapoolsem on tuntud ka turismiobjektina ning jaanitulepaigana, kuhu juhibki taastatud väravakäik. Lähedusse jäävad veel linnamägede-alune viikingiaegne asulakoht, ohtrad kivikalmed, kultusekivid ja teised muinsusobjektid. Jõe pidi ülesvoolu asub Samma hiis, kuhu toodi ohvriande veel XX sajandi algul ning mida maausulised on viimasel aastakümnel taastama hakanud. Padaoru ajaloolist miljööd toetavad veel mõisa ja vesiveski varemed, allavoolu asuvad Koila neemiklinnus ja Unukse omaaegne viinavabrik.

Kunstis: Wilhelm Siegfried Stavenhageni joonistus (1859) Padaorust; Helmut Elstroki maal Linnamäe joast.

Objektid: Pärna – looduskaunis küla; Lauriveski varemed; muusiku Artur Vahteri sünnikodu; Nõiakivi ja Naiskivi, millel ohverdati; ohvriallikas; Pärna küla tammik; Iila kooli mälestuskivi; vanad talud ja paehooned; loopealsed; puiskarjamaad; Malla mõisa hooned klindi veerel; vabaplaneeringuga Mõis park terrasside ja tiikidesüsteemiga; jalakaallee; viljapuuaiad; Kalevipoja kivid; Kalevipoja muistendid; Pada – Linnamägi Pada jõe kaldal; rauaaja asula; Linnamägi kui pidude koht; varaklassitsistlik silmapaistev mõis; ürgoru kallastel asuv vabakujunduslik park;

vesiveski; endine koolimaja; kivikirstkalmed, suur tarandkalme; mõisahooned varem ja park; muinasasula koht; kultusekivid; Samma hiis; vanad talud, säilinud asustusstruktuur; Linnamäe juga; künklik reljeef, ürgorg; Koila linnamägi ja ohvriallikas, neemiklinnus; Lähteoru juga, ohvriallikas; Koila kivilkalmed ja kultusekivid, muinaspõllud; Unukse– mõisaaegne viinavabrik, praegune õlletehas.

Olukord ja ohufaktorid: Maa- ja omandivaidluste tõttu halveneb pidevalt Padaoru veski olukord. Et veskil ei ole peremeest, ei saa seal teha ka renoveerimistöid. (Lisa3, lk 107)

ALA NR. 7. OHEPALU

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, sisaldab suuremat veekogu, põllumajandusmaastik, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 5619ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Kadrina vald

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Ohepalu looduskaitseala ulatub lisaks Kadrina vallale ka Kuusalusse Harjumaal. Maastikuliselt on siin tegemist Kõrvemaa idaosaga, kus peaaegu inimtühjal alal esineb hulk soostuvaid metsi ja erineval arenguastmel sood (Udriku raba, Kõverjärve raba, Priissaare soo, Tuksmanni soo). Siinsed sood kuuluvad Põhja- Eesti suurte soode valdkonda, metsad vahelduvad kinnikasvanud heina- ja karjamaadega. Elupaigad varieeruvad metsaelupaikadest, soostunud lehtmetsadest, siirdesoo- ja rabametsadest märgaladeni nagu looduslikud siirdesood ja õõtsiksood ning looduslikult huumusetoitelised järved. Kiiresti on metsastumas ka endised taluheinamaad ja õueaiad. Metsakülade tühjenemisele aitas kaasa ka sõjaväepolügooni rajamine Ohepalu kaitseala Kuusalu valla poolses osas, mis paratamatult vähendas ka naaberkülade eluruumi. Kaitseala telg, ühtlasi maakonna piir, on Tapa-Pikassaare vallseljak. See 16km pikkune radiaalne moodustis peegeldab kunagise jäälohe suunda, mis paiknes risti liustiku üldise taganemise suunaga (põhja-loode). Oosistu puhul on huvitav jälgida tema harja rütmilist vaheldumist, kus iga kõrgem küm vastab intensiivsemale sulamisperiodile. Sarnastele pinnavormidele iseloomulikult asub oosistik mattunud ürgoru kohal, mis on lõikunud aluspõhja kivimitesse 70-80m sügavuselt. Tõenäoliselt on oosistik tekkinud jääaluses tunnelis, mis juhtis sulavee Tapa suunas. Oosistik on vahelduva harjajoonega, suurimad kõrgused küünivad siin 109m, suhtelised kõrgused 20meetriini. Tapalt Rutka mägedega algav ja üle Litsemäe Mägikülla viiv vallseljak on meeldiv koht nii jalgsi- kui ka rattamatkaks– enamasti kulgeb teerada otse oosistiku harjal. Litsemäe künniseid Ohepalu külast läänes on kutsutud ka Naelaugu mäeks, mis olevat Kalevipoja hobuse raudnaelte asemeist tekkinud. Ohepalult Viitnale kulgeb teine vallseljaku haru, mis Kõverjärvest edela suunas peidab endas ka Kõrvemaa kõige kõrgema punkti– 111m ü.m.p. Tõsi, Ohepalu seljakutelt ei avane ümbrusele panoraamseid vaateid, mets varjab kõik, vaid kohati vilgub oosi harjalt vaadates Ohepalu järve veepeegel, pisut enam on avatud Udriku järved.

Viimaste majapidamiste juurest kilomeeter lõunasse asub keset raba Lääne- Virumaa suurim järve- Ohepalu Suurjärv (67ha), mis on tekkinud rabapõlengu tagajärjel.

Suurjärvest lõuna poole jääb väikeste laugaste vahele suurem Härklaugas ja Rutka Linajärv. Ohepalu külast kolm kilomeetrit põhja poole asuvad Udriku järved. Need on kaks pruuni ja pehmeveelist rabajärve, mis oma nime saanud kuulumisest Udriku mõisa alla. Suurjärv (23ha) ja Väikejärv (14ha). Samas rabas asub viie saarega Kõnnu Mädajärv. Ohepalu-Udriku soostik on sügisel tähtis rändeaegne peatuspaik sookurele ja regulaarne pesitsuspaik sellistele liikidele nagu must-toonekurg, järvekaur, mudatilder, sarvikpütt ja kaljukotkas. Ala on kasvukoht üheksale II ja III kategooria kaitsealusele taimeliigile. 87,5% ala territooriumist sisaldab üle-euroopalise tähtsusega elupaiku, 70% on prioriteetsed elupaigad, 0,7% (42ha.) on registreeritud vääriselupaikadena ja 23% metsise mängupaigana.

Ohepalu Looduskaitseala on moodustatud Lahemaa Looduspargi lõunaosa Tapa kápaliste kaitseala baasil. Kaitseala jääb eemale kultuurmaastikest ning tööstuse saastavast toimest. Kaitse eesmärk on Kõrvemaa metsa- ja rabelustiku ning pinnavormide (oosid) säilitamine ja kaitse.

Looduskaitseala pindala on 5089ha.
Reservaate 173ha.(3,4%)
Sihtkaitsevööndeid 4073ha.(80%)
Piiranguvööndeid 843ha. (16,6%)

Võimalik, et muinasajal käis muistne ühendustee Tallinna ja Virumaa vahel läbi Ohepalu ja selle naabruses olevate Pala metsade. Esimesed kirjalikud andmed Ohepalu külast pärinevad 13. sajandist "Taani hindamisraamatust". Küla suurust märgiti tol ajal adramaades (adramaa oli 8-12ha suuruse viljeldava maaga talu) ja Ohepalu (taanlastel Othaenpan) küla suuruseks loendati 50 adramaad. Selline küla kujutas endast tolle aja mõistes hiigelküla, mis oli Põhja-Eesti suurimaid. Asustus on küla maa-alal kindlasti palju vanem. Sellest annab tunnistust küla tuumikus kõikjal esinev süsimust muld, peaaegu igas mutimullahunnikus leiduvad savinõude killud ja soomaagi rauapõletusjääd, mida kõikjal põllul leidub. Hiljem kuulus küla Kolu mõisa alla. Sel ajal tekkis Ohepalu külasse saunküla, mis asus pika talude rivina küla tuumikust lääne pool ja koosnes popsitaludest, mille maakasutus piirdus 4-5ha põllumaaga. Küla tuumik moodustas päris tiheda talude kobara ning põllumaad suundusid päikesekiirte taoliselt külast väljapoole moodustades 60-80m laiused ja 1-1,5km pikkused põllusiilud. Talude lahustükid asusid külast kuni 12km kaugusel, rabade ja soode vahel, alal, mida tänapäeval nimetatakse kõrvemaaks. Et nii kaugel heina teha, tuli heina ajaks kolida kogu pere ja loomadega soode ja rabade taha. Heinad toodi rabasaarelt ära talvel hobustega, nii tekkisid rabasse nn. taliteed mis siin- seal on tänapäevalgi rabas liikudes ära tuntavad. Peale II Maailmasõda rajas punaarmee Ohepalust läände jäävale alale sõjaväe õppepolügooni. Sellele alale jäev asustus likvideeriti, inimeste ligipääs paikkonda tõkestati. Seda aega jäävad tänapäeval meenutama kümned kilomeetrid tankiteid ning ulatuslikud segi pööratud loodusmaastikud. Siiski on suurem osa polügooni alast säilitanud oma ürgse loodusliku ilme, mida soodustas inimeste sissepääsu tõkestamine sellele alale. Ei ole Eestis vist teist nii ulatuslikku ala, mis nii pika aja jooksul oleks elanikkonnale suletud olnud.

Arvestades küla ümbritsevat haruldaselt puhtana säilinud loodust, mitmekesiseid pinnavorme ning vääriselupaiku, oleks Ohepalul suur turismipotentsiaal. Siin sobiks suurepäraselt arendada loodusturismi, kus oleksid väikesed turistide grupid (pered,

sõpruskonnad, väiksemad töökollektiivid). Väikseid gruppe eeldab ka Ohepalu Looduskaitseala kaitse-eeskiri, kus ühe loodusraja piirkoormus on 20 inimest. Ohepalu looduskaitsealal asub Tapa-Loobu maantee lääneküljele kõrge oosi jalamile männituka varju jääv maaliline Kõverjärv, mis on aja jooksul olnud Tapa elanike suvituskoht.

Maastiku põhjaosas, Kõnnu-Mõndavere piirkond on suure osa oma maastiku väärtusest kaotanud, kuna on jäetud hooldamata, on võsastunud ning söötis.

Väärtus: kultuurilis-ajalooline (asustus), esteetiline.

Objektid: Ohepalu LKA: sood, järved ja oosistik; elanikele suletud olnud sõjaväe polügoni ala; raba taliteed; üleeuroopalise tähtsusega elupaigad; Ohepalu küla 50 adramaaga Põhja-Eesti üks suurimaid; Kõnnu mõisa park, varemed. Künklik talumaastik. Säilinud asustusstruktuur ja teed.

Olukord ja ohufaktorid: Ohepalu on kõrge loodusväärtusega, puutumata ja ürgse loodusega. Kardab intensiivset kasutamist ja turismi. Ohtudeks-turistid ja kalastajad, kes teevad lõkkeit suvalistesse kohtadesse (põlengute oht) ja võivad häirida must-toonekurgi nende püsielupaikades.

ALA NR. 8. RAKVERE

Ala klass: I

Ala tüüp: Linnamaastik, loodusmaastik, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik

Ala pindala: 242,2ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Rakvere linn, Vinni vald

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Lääne-Virumaa pealinna sellele kohale tekke eeldus on olnud pinnavormid; imposantsed linnusevaremed ning lossimäed; Virumaa tunnussümbol, vanim linnaosa Virumaal; üks vähestest säilinud tammikutest, mis on armastatud puhkepaik.

Vanim asustatud punkt Rakveres on Vallimägi, kus juba 13. saj. alguses asus muistne eesti linnus Tarvanpää. Kirjasõnas esineb Tarvanpää esmakordselt Henriku Liivimaa kroonikas 1226.a. Muistse linnuse asukohale rajasid Taani vallutajad 13. saj. oma kindlustatud tugipunkti, mis oli kivimüüri piiratud ja üksikute kivihoonetega nn. ringmüürlinnus. Sel ajal kutsuti seda Wesenbergiks. Taani valdusest läks linnus 1346.a. üle Saksa ordu (aasta hiljem selle ühe haru- Liivi ordu) kätte ja järgmisel sajandil kerkis Vallimäele uhke ja võimas konvendihoonet tüüpi kivikindlus.

Rakvere linnuse olemasolu sai põhjuseks asustuse tekkele linnuse jalamil ja lähiümbruses. Umbes pool sajandit peale kivilinnuse rajamist (1302.a.) sai Rakvere linnaõigused. Asustus tekkis esmalt linnuse idaküljele, moodustades sinna põhjast lõunasse kulgeva tänava (praegune Pikk tn.). Samaaegselt Pika tänavaga kujunes Vallimäe põhjapoolse nõlva ette teine tänav (Tallinna tn.), mis ristub Pika tänavaga, olles ka selle lähteks. Vallimäe lõunapiir on ajalooliselt olnud Tõusu tänav, sellest

alates lõuna poole kuulub vallseljandik suurele looduslikule pargile- Rakvere tammikule.

Tänaseks on Rakvere linnus ümbritsetud linnahoonestusega igast ilmakaarest. Ajalooline tänavavõrk on küll Vallimäe lähiümbruses säilinud, kuid hoonestus on oluliselt täienenud ja pidevalt uuenenud. Vallimägi ise ning sellel asuv kindluseala on hilisemast hoonestusest vaba. Linnusele lähemad tänavad on säilitanud oma tähtsuse ka tänapäeval. Pika tänav hoonestust võib kogu ulatuses nimetada ajalooliseks.

Tänapäeval katab Vallimäe idanõlva peaaegu kogu ulatuses puistu. Siin leidub vahtraid, pärnasid, tammesid, lehiseid, saari, kaski jt.

15. saj. alguses ehitati Pikale tänavale kivikirik, mis on ümberehitatult säilinud siiani. Sõdades sai kirik mitmel korral rängalt kannatada. Praeguse kuju omandas ta põhiliselt aastail 1684-1691. Siis sai temast kolmelööviline ja kolme traveesse jaotatud kodakirik, mille neljatahulistele sammastele toetuvad üsna lamedad võlvid. Kuni 19. sajandi lõpuni oli Pikk tänav Rakvere peatänav ja ühtlasi ka linna majanduselu keskus. Pea igas majas asus vähemalt üks käsitöökoda või kauplus. Pikal tänaval leidis terve rida kõrtse, trahtereid ja võõrastemaju; kiriku kõrval, praegusel haljasalal, peeti 1784-1906 turgu. Pikal tänaval on aegade jooksul töötanud kümneid koole, nende seas tütarlaste- ja poistekoole, algkoole, kutsekoole, gümnaasiume jne. Pikal tänaval on elanud või töötanud mitmed tuntud kultuuritegelased.

Ajaloost on teada, et juba 19. sajandi keskel on linnakodanikud tammikut promeneerimiseks kasutanud. Intensiivsem kasutus puhkealana sai alguse 20. sajandi 30-ndatest aastatest, mil viidi läbi ulatuslikud hooldustööd ning mida tehti regulaarselt II Maailmasõjani. Sel perioodil rajati tammikusse jalgrattasõidu ringtee ning jalutusteid. Puude ja põõsaste rikkumise vältimiseks oli parki seatud alaline valve. Tammikus asuvad küüditamisohvrite mälestusmärk ja Saksa sõdurite kalmistu.

Peamiselt on kogu liikumine tammikus kujunenud mööda teid ja radu, mis jätab puistu siseosa inimõjust puutumatuks ja hoiab seega ära ebasoovitava koormuse puistule, mis on oluline tammiku linnustiku ja taimekoosluse seisukohast.

Tammiku ülesanded võiksid olla: meeldiva elukeskkonna loomine; omapärase koosluse ja bioloogilise mitmekesisuse säilitamine; puhkamis- ja virgestusvõimaluste pakkumine; kultuuriväärtuste säilitamine.

Objektid: Pikk, Tallinna ja Tõusu tänav; kirik Pikal tänaval; Rahvaaed; Vallimägi; Kalevipoja muistenditega seotud kohad; muinasaegne linnus kindlus; Rakvere tammik; küüditamisohvrite mälestusmärk; saksa sõdurite kalmistu; Palermo mets; Piira metsaala.

ALA NR. 9. UHTJU SAARED

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, piirneb suurema veekoguga

Ala pindala: 11ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Ligi 15km kaugusel rannikust Kunda linna kohal asuvad Uhtju saared elavad omaette elu. Harva satub siia inimesi. Olnud kord aeg, mil Kalevipoeg külastas Uhtju saart, saabudes Vaindloolt jalgsi üle mere. Kui varem sattusid saartele veel eesti-soome „sõbrakaubanduse“ osalised ja üksikud kalurid, siis praegu külastavad saari põhiliselt loodusuurijad ja purjetajad. Saartest on tuntuim Uhtju (9ha), millel paikneb tulepaak. Madala veega liitub saarega kirdesse ulatuv Hallisäär, mis on hüljeste poegimispaik. Teised saared: Sala, Raudlood ja Sirga saar on väiksemad, viimased kaks jäävad tormide ajal pea täielikult vee alla.

Taimkate on üldiselt liigivaene. Lõuna-Uhtjul puittaimestik puudub, Põhja-Uhtjul esineb vähesel määral mäнди ja pihlakat. Varem oli saarel teada haruldase taimepihkase pusurohu (*Melandrium viscosum*)-kasvukoht, ainukene Eestis. Just seetõttu võeti saar osaliselt kaitse alla juba 1938. aastal. Taime esinemisest uuemaid teateid ei ole, tõenäoliselt on kasvukoht hävinud. Viimastel aastatel on saartel suurt kahju teinud kormoranid, kelle väljaheited ei anna taimedele kasvuvõimalusi. Kiiresti kasvanud kormoranide koloonia küünib juba poole tuhande pesitseva paarini.

Saared on väga olulised hüljeste kaitse seisukohalt. Soome lahes on Eesti vetes peale kõnealuse veel vaid paar hüljeste puhkelesilaks sobivat ala. Püsivalts esineb Uhtjul jäävaba perioodi vältel hallhüljes, harvem kohatakse viigerhüljest. Hallhüljeste arv ulatub siin tavaliselt paarikümneni, viigreid on enamasti vähem. Viigerhülje lesilaid ning nende üheaegset esinemist kõrvuti hallhüljega tuleb pidada harvaesinevaks nähtuseks.

Suhteliselt rikas on saarte linnustik. Massiliselt esineb hõbekajakat, tavaline on hahk. Haruldaseks pesitsejaks on alk. Uus linnuliik on kormoran, kelle koloonia on paisunud juba 400 pesitseva paarini. Kuna nii hülged kui linnud vajavad eriti kevadperiooditi rahu, siis on inimestele saarte külastamine 15. aprillist kuni 15. juulini keelatud.

Olukord ja ohufaktorid: Väikesaari ohustavad turismiga kaasnev jäätmeteke, samuti naftareostus laevaõnnetuste korral.

Täiendava inventeerimise vajadus: Vajalik oleks jäädvustada saarte olukord (fotod).

ALA NR. 10. SAVALDUMA (EINJÄRVE)

Ala klass: I

Ala tüüp: Põllumajandus -ja loodusmaastik

Ala pindala: 492,8ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Tamsalu vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Pandivere lael puuduvad alalised veekogud. Siin laialt levinud nähtus – karst – põhineb kivimite lahustumisel vooluvee toimel ja mitmesuguste maa-aluste uuristuste kujunemisel. Einjärve-Savalduma karstiala asub ligi 3km pikkuses kitsas, kohati lagedas, kohati pöösastunud nõos paar kilomeetrit Tamsalust loode pool. Nõgu piirab loodest Savalduma soo, Tamsalu poolt õhukese pinnakattega paelava, mis on enamasti põllustatud. Paelava serval, vastu karstiala on kuni 4-5m kõrgune astang. Nimetatud nõo põhjas, Savalduma küla juures, esineb üle 60 karstilehtri ja -lohu läbimõõduga 2-75m ja sügavusega kuni 2,5m. Mõneski lohuse paljandub Porkuni lademe lubjakivi, leidub arvukalt avalõhesid ja pisikesi koopaavasid. Kurisuid ehk neeluauke leidub enam karstiala edelapoolses otsas, neisse voolab Kursi soost väike oja. Siin kohtame ka Eestis vähelevinud vooluvee uurdevorme – karre – mida leidub veel näiteks Vilsandil. Ala kasutatakse karjamaana.

Kevadeti, harva ka teistel aastaegadel, ujutatakse Savalduma karstiala mõneks nädalaks üle. Moodustuvad kuni 300ha suurune Savalduma järv ning pikk, enam kui 100ha suurune Einjärv, mis saavad vee peamiselt Savalduma soost. Suurvee ajal võib järvede sügavus küündida kuni 6 meetrini. Vesi kaob neist pikkamööda karstivormide kaudu maa alla. Savalduma järves püsib vesi suuremal või vähemal alal aasta läbi, Einjärve iga võib lugeda kuudega. Tegemist on ainulaadse hüperetrofeerunud düsentroofse järvega, millega ta erineb kardinaalselt teistest Eesti karstijärvedest.

Järvede vee värvus kõigub aasta jooksul pruunikaspunasest kuni oliivja rohekaskollaseni. Savalduma ja Einjärv käituvad hüdrooloogilises mõttes kaksikutena: Einjärv hakkab kasvama koos vee äravalgumisega Savaldumast.

Karstiala maastikus on säilinud mitmeid maakivihooneid. Savaldumast Einmanni mõisa viiva külatee ääres kasvavad legendidega seotud “pulmajalakad”, mille kohta on kirjelduse andnud oma raamatutes «Ambla kihelkonna radadel» ja «Põhja-Eesti südamaadel» kodu-uurija Helmut Elstrok. Ligi poole kilomeetri pikkusel alal tee kõrval kasvavad jalakad kujutavad vanarahva jutu kohaselt nõiutud pulmarongi. Hüljatud pruudi sajatus: “Kui sa tõesti armastad mind nagu mina sind, saagu sina ja su saajalised, kogu pulmarong puudeks!” osutus saatuslikuks.

Savaldumast on pärit Johannes Eermann, endine metsavend ja luuletaja, kes on põhjalikult uurinud Savalduma minevikku ja leidnud sealt nii mõndagi, mida saaks küla atraktiivsuse tõstmiseks ära kasutada (“Surnumäe legend” – vana Vene ja Rootsi sõdalaste matmispaik; “Einjärve legend”).

Objektid: Savalduma karstiala, järv; Einjärve karstiala; maa-alune kalmistu; vanad maakivist hooned; jalakad; legendid.

Olukord ja ohufaktorid: Probleemaatiline on Savalduma soo reostus, mida põhjustas puhastusseadmete halb olukord. Kuigi käesolevaks hetkeks on puhastusseadmed viidud nõutud tasemeni, ei ole saastunud looduskeskkond taastunud ning külaelanike joogiveekaevud on reostunud.

ALA NR. 11. SELJA JÕE ALAMJOOKS

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik

Ala pindala: 305,8ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Vihula vald

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Hulja lähedalt alguse saav 44km pikkune Selja jõgi on teel Soome lahte uuristanud endale vägeva oru. Kõikidel Põhja-Eesti jõgedel tuleb paekallast ületades läbida järsema kukkumisega lõik– tulenevalt aluspõhja geoloogiast on osadel jõgedel siin välja kujunenud juga, teistel pikem kärestik. Selja jõgi kuulub kärestikujõgede hulka, mis hakkab aluspõhja endale kanjonorgu uuristama juba Varangu lähistelt. Selja org jaguneb siit alates morfoloogiliselt ja geoloogiliselt ehituselt kolmeks. Varangu mõisast kuni Separahva taluni viib kitsas, järk-järgult sügavnev, sageli V-kujule lähedane lammorg. Kuni 12m sügavune org on kujunenud Ordoviitsiumi kivimeisse ja viimase jääaja setetesse. Oru laius küünib 50...100 meetrini. Järgneb suurepäraselt väljakujunenud 200...300m lai ja 8-10m sügav lammorg, mis on lõikunud kivirikkasse moreeni ja on seetõttu kohati kärestikuline. Sellel jõelõigul on setete paksus suurim- 4,0- 4,5m. Iseloomulik on ebatavaliselt rohke ülemjooksult levivatest järvesetest väljauhutud ja pärioolu kantud subfossiilide kodade sisaldus. Oruveerudel kohtab siin ka terrasse. Orgu suubub, eriti vasakult, rohkesti kitsaid ja järsuveerelisi salkorge. Veel alamjooksu poole minnes, Kalda talu juurest algab üks Põhja-Eesti maalilisemaid orulõike, kus oru sügavus suureneb järk-järgult 23-30 meetrini. Iseloomulik on asümmeetrilise ristprofiiliga kitsas (laius oru põhjal sageli ainult 30-50m) terrassidega lammorg. Suurem osa oru sisselõikest on viimase jääaja moreenis, tänu millele on jõgi suure languga ja kärestikuline, jõesängis leidub rohkesti suuri kivirahne. Üks oru veer on tavaliselt valdavalt moreenist koosnev järsak, teine veer, kus paiknevadki terrassid, laskub pikkamööda jõe suunas. Lammi kõrgus on varieeruv, ulatudes kohati paari meetrini. Orus on neli terrassi. Selja jõe kärestikud lõpevad koos jõe suubumisega merre.

Siin ei esine teadaolevalt väga haruldasi või ohustatud liike. On leitud kopra pesakuhilaid.

Karepa ja Rutja vahel hõlmab Selja jõe alamjooks maalilise oru, kus jõgi voolab kuni 28m kõrguste kallaste vahel, luitelised mererannad ja kaunid männimetsad kahel pool jõge. Paljude kilomeetrite pikkuselt koob Selja jõgi oma silmuseid kord üht, kord teist kallast õonestades.

Objektid: kärestikud, lammorg, salkorg, terrassid, talud oru kaldal.

ALA NR. 12. SÄMI-KURISTIKU

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik

Ala pindala: 1255ha

Ala asukoht: Viru-Nigula vald, Lääne-Virumaa

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Sämi-Kuristiku soostik, lõunaosas tuntud ka Kabala rabana, paikneb Viru lavamaal, Kunda ja Pada jõe vahelisel veelahkmealal. Soo on tekkinud liivsavise mineraalmaa soostumisel. Hoolimata servaalade, eriti lõunaosa kuivendamisest, on tegemist siiski suhteliselt hästi säilinud tervikliku soomassiiviga. Soomassiiv on arvestatav veereservuaar veevase kultuurmaastiku keskel. Jõhvikasoon on Sämi soo kohaliku tähtsusega.

Turbakihi keskmine paksus Sämi soos on 4m. Soo vanem osa on kahehõlmaline lageraba, millest põhjapoolsem osa on laukarikas ebasümmeetriline rabalaam, lõunaosa aga kontsentrilise älvestikuga laam, kuhu on rajatud freesturbaala. Soo servaaladel levib puisraba, mida piirab kitsa ribana madalsoomets. Soostiku suurim veekogu on 4,1ha suurune Ulvi Laugasjärv, millest on väljavool Pada jõkke. Teine suurem laugas jääb raba kirdeossa.

Suurem osa alast asub põlisel riigimaal. Eraõiguslik maa on koondunud Sämi soo edelaossa (mõne hektari ulatuses ka kirdeossa).

ALA NR. 13. VAINUPEA-RUTJA-KAREPA-TOOLSE-KUNDA

(RANNIK)

Ala klass: I

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, sisaldab suurt veekogu ja piirneb suure veekoguga, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik, linnamaastik.

Ala pindala: 2100ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Vihula vald, Kunda linn, Viru-Nigula vald

Ala tähtsus: riiklik/maakondlik

Ala kirjeldus:

Vainupea–Karepa rannalõik hõlmab okasmetsase rannikumadaliku Lahemaa ja Selja jõe vahel, mis veepiiril läheb üle valdavalt liivarannaks. Piirkond on traditsiooniline puhkeala, samas on siin säilinud küllaltki ürgseilmelised ja looduslikud rannalõigud, pinnavormid (luited, jõeorg), kõrge loodusväärtusega metsad. Suuremad külad on Vainupea ja Rutja. Vainupeal torkavad silma uuendatud sadam ja taastatud kivikabel. Rannas lebab suur kaheks jagunenud kivirahn, mida nimetatakse Pruudikiviks. Eisma on hea näide külast, kus uus- ja juurdeehitised ei riku ajaloolist miljööd. Kogu sinise rannalõigu kohta sobivad hästi, vähemalt lause esimeses pooles, sõnad, mis kirja pandud juba 1924.a. Virumaa koguteoses: *“Vainupea ja Eisma on kohad, kus linnaelu end kuidagi meelde tuletada ei lase, sest siin ollakse sellest kaugel ja kallima ühenduse tõttu ei pääse ebasuvitajad siia teisi tülitama.”*

Karepa ja Rutja oma luitelise mererannaga on olnud meelispaik paljudele kultuuritegelastele, olles nii võrreldav näiteks Laulasmaaga Harju maakonnas. Siin on suvitanud kunstnikud Voldemar Mellik, Nikolai Triik, Jaan Koort, Andrus Johani, Karl Liimand, Roman Nyman, Hando Mugasto, Alo Hoidre, Bogatkinid, Eduard Einmann; kirjanikud Gustav Suits, Juhan Kunder, August Jakobson, August Alle, Mihkel Jürna, Aadu Hint, Rudolf Sirge, Villem Gross; muusikud Milvi Laid, Harri Kõrvits (laulud Karepa valss ja Rutja jenka). Karepa oma maalikunstnik on siin sündinud ja siinset ümbrust jäädvustanud Richard Sagrits. Eisma külas olid suvekodud karikaturist Romulus Tiitusel ja kunstnik Richard Uutmaal.

Rannik Kunda ja Toolse vahemikus on kivine, eriti paistab selle poolest silma Toolse neem, mille tipus kerkib peaaegu veepiirilt vana ordulinnus. Palju legende. Kalevipoja muistendid. Tee ääres vanad püramiidjad kadakad. Ordulinnuse kõrvalt vanast kõrtsist on pärit Ants ja Olev Eskola. Eskolate suvekodu. Ussimägi– muinaslinn Toolse jõe ääres Toolse linnamäest 1,5km lõuna pool. Toolse linnamägi– muinaseestlaste linnusekoht. Merelainete ja –tuulte räsitud romantilised linnusevaremed on olnud meelismotiiv mitme põlvkonna kunstnikele, kellest tuntum on vast W. S. Stavenhagen oma süngevõitu graafiliste lehtedega merd valvavast üksildasest kantsist. Tegelikult valvab Toolse linnus põlist sadamakohta, Rakvere kunagist väljapääsu merele. Väiksem sadamakoht oli jõesuus juba muinasajal, mil seda julgestas Toolse linnamäel asunud eestlaste linnus. Linnamägi, u. 1,5km ordulinnusest lõunas, asub Toolse jõe kõrgel kaldaneemikul ning tema õu on ümbritsetud kõrge viiemeetrise valliga. Teine eestlaste linnamägi (Ussimägi) asub jõe pidi veel u. 1km ülesvoolu. Toolse sadamakoha hiilgeaeg oli 15-16. sajandil, mil valmiski uus, kahuritornide ja vallikraavidega kindlustatud ordulinnus, Liivi ordu kõige põhjapoolsem iseseisev kaitserajatis. Linnus kannatas tugevasti mitmetes sõdades ja on alates Põhjasõjast püsinud varemetes.

Toolse kaitseala asub rannikumadalikul liigniisketel savikatel muldadel (mere kaldal paljanduvad kohati lontova kihistu sinisavid) ja seal on Kirde-Eestis ainulaadne soovikutammik. Kasvukohatüüpidest esinevad angervaksa ja sinihelmika, kohati ka naadi kasvukoht. Puistus domineerivad tamm ja mänd, kohati on haavalaike. Tammede keskmine vanus on 160-260 aastat, männid on 70-80-aastased. Järeikasvus on rohkesti saart, ka väikesi tammesid. Algupäralt on puistu ilmselt siiski olnud kunagine soostunud puisniit, kuid nüüdseks on looduslik areng kestnud aastakümneid. Rannas leidub nõukogude piirivalvurite rajatud jalgrada ning okastraattõkke jäänuseid. Idas ulatub tammik rannajooneni, kagus ja lõunas läheb üle soostunud sanglepikuks, edelas lisandub ka nooremaid halli lepa ja kase puistuid. Viimased on kasvanud kunagisele looduslikule rohumaale, mille säilmeid leidub ka kaitseala kagu- ja lääneosas. Kaitseala loodeservas paiknev kõrgendik ja kaitsealast loodesse jääv ala on aga viimase ajani säilinud rohumaana, mida varem kasutati ka väljasõidu- ja kokkutulekupaigana. Pärast taaserastamist on maaomanik sulgenud siia suunduva pinnastee tõkkepuuga.

Toolsest Kunda poole tõuseb maantee järsule, u. 30m kõrgusele liivakiviastangule, nn. Kronkskaldale. Jõesuu ja Kronkskalda vahel on säilinud fragment kunagisest suuremast tammemetsast, mida tunnemegi Toolse tammikuna. Savikas mererand Kunda lahes viitab sinisavi, tsemendi ühe peamise tooraine, lähedusele. Meres on u.

2km pikkuselt näha madala kivise leetseljaku sirutumist Soome poole. Selliseid "Soome sildasid" seostasid inimesed vanasti Kalevipoja poolelijäänud ettevõtmistega.

Kunda on eelkõige tsemenditööstusega tuntust kogunud linn Kunda jõe suudmeala kõrgetel pangaastangutel. Linn hakkas kasvama 1871. aastast, mil kohaliku sinisavi ja lubjakivi alusel käivitus tsemendi tootmine. Kundas on hulk tööstusajaloo seisukohalt huvitavaid rajatisi: eri põlvkondade tsemenditehased, unikaalne pudelahi, vana raudteesild, Baltimaade esimene hüdroelektrijaam, mis töötab praegugi (taastatud), mõisa viinavabrik. Kunda mõis, mille varemed on linnast veidi lõunas, sattus 1630. aastail maailma reisikirjandusse, seda tänu siin lähedal laevahuku läbi elanud sakslasele Adam Oleariusele. Kunda päris oma kirjanik on aga Jüri Parijõgi, kes oma jutustustes on kirjeldanud tsemenditehase elu üle-eelmisel sajandivahetusel. Avarad vaated Kunda linnale ja lahele avanevad Kronkskaldalt ja linna keskel asuvalt Korismäe paeneemikult.

Kunda jõe ürgoru kaldal asub liigirohke looduskaitse all olev park. Klindi serval on tehismägi– kinnikasvanud tuhamägi, millelt avaneb suurepärase vaade Toolsest Letipeani. Kõrge Kronkskallas liivakivipaljandiga, mille all on kinnikasvavas lahes luikede pesitsusala. Rakvere mnt. kulgeb alla järsust Kukerpalli mäest. Lontova raudbetoonsild Kunda jõe orus, Kukerpalli mäe all. Sellest sillast ca 500m mere poole on vana raudteesild, nn. Raudsild (võiks olla arhitektuurimälestis– needitud). Tuletorn on kahjuks maha põletatud. Klindi ja mere vahel asub kunagi koos sadamaga tekkinud linnaosa– Lontova, kus on nn. Öpikute maja, vanu puitehitisi ja liigirikas metsapark (loodusharuldused). Kundas on sündinud luuletaja H. Suislepp. Linnast kagus Kunda mõisaansambli varemed ja suur park (Linnuse park). Siberi külast on pärit J. Parijõgi– "Semendivabrik", "Jaksuküla poisid", "Haldjad nutavad". Kunst: Wilhelm Siegfried Stavenhagen (1859).

Läbirändel peatuvad Kunda lähistel kuldnoka- ja suitsupääsukese parved. Toolse kaitsealal pesitseb veel merikotkas, mis seab ka inimeste tegevusele teatud piirangud.

Objektid: rannik; Vainupea jõgi; Vainupea sadam; Vainupea kabel; Eisma– hästi säilinud küla; Selja jõgi– jõgi voolab kuni 28m kõrguste kallaste vahel 10km alamjooksul-maastikku liigestav ja vaheldust toov sügav jõeorg; Rutja; Karepa; Toolse jõe org; Toolse linnamägi; Toolse linnus; Kõrtsi asukoht; Toolse tammik; Kronkskallas; Korismäe paeneemik; Kunda kirik; vana tsemenditehase varemed; Kunda jõe org; hüdroelektrijaamad; mitmekesine reljeef; Kunda mõisaansambli varemed; linnuse park– s.o Kunda mõisa park, mida nõukogude ajal hakati nimetama Linnuse pargiks; kinnikasvanud tuhamägi, millelt avanevad vaated Toolsest Letipeani; Kukerpalli mägi; Kabeli küla– säilinud asustusstruktuur, paehooned, poollooduslikud kooslused ja hea heakord.

Olukord ja ohufaktorid: Maastiku seisukord on suhteliselt hea. Ohustada võib randade ja metsamaade hoonestamine, intensiivne metsamajandus, väga suur puhkajate arvu tõus, praeguseks hästi säilinud Selja jõe äärse kultuurmaastiku kinnikasvamine, suvilaehitus randades, tööstuse laiendamine, maavarade kaevandamine, reostumine. Ala idaosa on mõjutanud Kunda tsemenditööstus, karjäärid, üldine heakord, muudetud reljeef jms.

Rannikut ohustab võimalik naftareostus laevaõnnetuste korral.

Täiendava inventeerimise vajadus: Vajalik rannakülade miljööväärtuse säilitamise abinõude väljatöötamine. Samuti ehituskeelualade määramine. Selleks on vajalik ala maastikuline analüüs, jäädvustada maastiku olukord (fotod jms) (Lisa 3, lk 108).

ALA NR. 14. AASPERE

Ala klass: II

Ala tüüp: Mõisakeskus ja park, põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla

Ala pindala: 807,1ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Haljala vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Aaspere mõisakompleksi hõlmav väärtuslik maastik on reljeefilt suhteliselt tasane, esineb vaid üksikuid pinnakatte setetega kaetud aluspõhja kivimitest künniseid ja astanguid. Aaspere mõis ja mõisa ümbrus asub klindi astangu eelsel tasandikul, kus pinnakatte paksus on 10–20m. Kõige enam levinud sete on piirkonnas saviliivmoreen.

Aaspere mõisakompleksi ajalooline väärtus Eesti kultuuriruumis on vaieldamatu. Aaspere mõisast on varaseim teade aastast 1538, seega juba rootsi ajast. Pika ajaloo keerdkäikude läbi on tänane Aaspere mõis ja sinna juurde kuuluv park taas ärkamas. On alustatud härrastemaja ja pargi korrastustöödega, mis annab lootust uue ajastu algusest kompleksi jaoks.

Maastiku looduslik väärtus on kunagise pargi, rajatud tiikidekompleksi ja pargi rajatiste arheoloogilises omapäras ning ajaloolisuses. Aaspere mõisakompleks koos pargi ja kompleksi kuuluva hoonestusega on arhitektuurimälestis.

Aaspere mõisakompleks on väärtusliku maastikuna turismi seisukohalt perspektiivne piirkond. Tuleviku tähenduses loodame näha Aaspere mõisakompleksi, tema asukohast ja tegeliku väärtuse potentsiaalset lähtudes, populaarse turismiobjektina.

Aaspere mõisakompleksi lähedal, vanas Aaspere koolimaja juures on endine koolijuhataja Voldemar Nagel rajanud liigirohke aia, mille väärtust on hinnatud kõrgelt vabariigi tasemel-nii teadustegevuse kui ilu- ja liigirohkuse eest.

Objektid: Aaspere mõisahoone, park; 2km pikkune lehiseallee; muud alleed; heas korras talumaastik; väga heas korras nõukogudeaegne küla; korras hollandi-tüüpi veski; vana Narva mnt.-käänuline ja künklik; Vanamõisa mõisahoone, park ja uus allee– 19. saj maastikumaalija Karl Ludwig Maibachi sünnikoht; vana koolimaja; ohvrikivid; säilinud asustusstruktuur, talukompleksid.

ALA NR. 15. ANNIKVERE

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla

Ala pindala: 391ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Vihula vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Annikvere ümbrus on põliselt asustatud ala, peamiselt pärandkultuurmaastik. Miljööd kujundavad vanad talud, kiviaiad ja kadastikud. Ala põhjaosas Areda oja luhad. Maastikus leidub muistiseid- kultusekiivid. Alal on säilinud asustusstruktuur ja väärtuslikke hooneid.

Paepealne kadastik on kujunenud maapinna lähedasel aluspõhjal. Aluspõhja lõheline paas on selles piirkonnas eriti ilmekalt näha suvistel kuivaperioodidel, kus paeplatool kujunevad veepuuduse all kiratseva taimestiku ümber paelõhedest enam vett ammutavate taimede triibud. See on erinevate kujundite kogum, kus taimestik joonistab selgelt välja paelõhede struktuuri.

Valdav osa alast on klassifitseeritud loodusliku rohumaana ega ole olnud aktiivses põllumajanduslikus kasutuses.

Objektid: Annikvere kool (õppinud palju teadus- ja kultuuriinimesi); loopealsed; luhad; vanad kiviaiad; säilinud asustusstruktuur, hooned.

Olukord ja ohufaktorid: Seisukord rahuldav. Ohustab maastike võsastumine ja traditsioonilise eluviisi hääbumine (söötis põllud, võsastumine).

Täiendava inventeerimise vajadus: Vajalik jäädvustada maastiku olukord (fotod). Vajalik maastikuanalüüs suuremate maastikku muutvate tegevuste korral.

ALA NR. 16. EDRU VOOR

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, asulamaastik, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 422ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Rakke vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Edru voore näol ulatub Lääne-Virumaale osake suuremast voorte esindusalast, mille tuumikuks on Saadjärve voorestik Jõgeva ja Tartu maakonnas. Kui voortevahelisi nõgusid võime käsitleda liustiku künnivagudena, siis voored ise on otsekui sellesama vao kõrgemad harjad, mis on moodustunud jääkeelte poolt maapinnalt vaaludesse surutud materjalist. Hiljem, jääjärvede lainetuse ning vee-erosiooni tulemusel on voored muutunud pealt tasasemaks ja nende väliskuju ovaalsemaks. Voorte loodekagu suunaline orientatsioon viitab liustike pealetungi suunale. Pandivere kõrgustik oli jää liikumisele tõsine takistus, siit laskudes on jääkeeled mõnevõrra takerdunud ja

hoogsam voorte maapinnast väljavoolimine sai alata umbes Jõgeva-Laiuse joonelt. Üksikuid voori, teiste seas ka Edru voor, esineb aga ka kõrgustiku lõunanõlval. Edru voor on Lääne-Virumaa suurim, tema kõrgus merepinnast on 133m, jalamilt u. 40m. Voore lõunaosas, Kabelimäel, asub surnute põletamise koht (pärib I aastatuhandest, seni ainus samalaadne mälestis Eestis). Voore kõrgem koht, kus täna asub suurtest põllukividest lõkkealus, oli varem aga Rakke linnamäe alus. Kuigi linnamäel on looduslikud järsuveerulised nõlvad lõuna-, põhja- ja idaküljel ning läänes on märgata vallijäänuseid, ei olnud linnusel nähtavasti kuigi suurt tähtsust. Linnamäest põhja poole jätkub järskude orgude ja ümmarguste kuplitega seljandik Rakke mägede nime all. Mägede tekke seletuses on rahvasuu rääkinud Kalevipoja hobuse jalajälgedest. Orgude põhjast kuni kõrgemate kuplite lagedeni on kõrgusvahed kohati üle 30m. See maastikuliselt väga mitmekesine paik on kujundatud pargiks, kuhu on rajatud mitu kilomeetrit teid ja suusaradasid (ka hüppemägi), ehitatud treppe, paigaldatud pinke. Linnamäest põhja pool asuvas orus on kõlakoda, tantsupõrand ja einelaud, Musumäel kohvik-vaatetorn. Pargi põhjaossa, asula lähedusse, on rajatud mänguväljakutega lastepark ja tiik. Pargist ida pool asuva hipodroomi ääres on ratsaspordipaviljon, pargist lääne pool asub staadion. Pargi rajamine algas 1970. aastatel, peale mida on siia istutatud sadu puid ja põõsaid.

Objektid: Voore lael Kabelimäel I at surnute põletamise koht (seni avastatud ainus Eestis); Onga jõe ääres mitmekesine matkamaastik, mõhnade vahel laagripaigad; Lasinurme künnis; Edru Kaanjärv – seotud legendidega; Ukukivi; linnamägi; muistendid; puhkepaik, staadion, ratsaspordiväljak, vabaõhuteater, kõlakoda ja tantsuplats; säilinud asustusstruktuur.

ALA NR. 17. HÕBEDA-VOHNJA-KALLUKSE-UKU-VIITNA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, asulamaastik, mõisakeskus ja park, loodusmaastik

Ala pindala: 4044,7ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Kadrina vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Asub Kadrina alevikust põhjas, piirneb Viitna maastikukaitsealaga ja Ohepalu looduskaitsealaga. Ala jääb Viitna-Kadrina ja Kadrina-Vohnja maanteed vahele. Nendelt maanteedelt avaneb kaunis vaade Loobu jõe luhtadele ja mitmekesisele põllumajandusmaastikule ning maastikuliselt ilusatele külmudele, künnistele ja seljakutele. Pinnavormidest köidavad vaataja pilku jääaja vooluvete moodustised-pikad seljandikud ehk oosid, mis antud piirkonnas pisut lamedamana ja laiema kujuvad Kallukse mägedeks.

Kallukse maastikukaitseala on rajatud Loobu jõe ürgorus asunud aluspõhjalisele saarkõrgendikule settinud servamoodustiste kaitseks. Pinnakattematerjal on kruus ja moreen. Kõrgeim absoluutne kõrgus on 113m. Küngaste laed ja järsemad nõlvad on kaetud metsaga, mis kaitseala kogupindalast moodustavad umbes 20%. Domineerivad sürjakuusikud, kuuse-lepametsad, ohtralt leidub pihlakavõsa. Kõrgendiku metsadevahelisel niidul kasvab kahelehist käokeelt ning harilikku käoraamatut. Kallukse kaitseala eesmärk on huvitava geomorfoloogilise objekti kaitse. Keelatud on

risustada maastikku sobimatute ehitiste ja kommunikatsioonidega. Maastiku üldilme säilitamiseks on ainsa raieliigina keelatud lageraie.

Kallukse lõunapoolses osas asub suur rändrahn- Lodikivi ehk Linda- Neitsi kivi. Muistendi järgi toonud "Kalevi naene" kivi põlles kaasa, tulles lõuna poolt, põllepaelad aga katkenud enne mäe ja kivi kukkunud maha.

Uku külast allpool, kus seljandikud moodustavad kaldajärsakuid, on orulammidel säilinud aasad. Aastatuhandetega on vesi uuristanud Kõrvekülla, Voorsesse ja Ukusse ulatuslikud karstiväljad. Karstilise tekkega on Eeriku küla põhjaotsas Kõverjärve lähedal osaliselt uue Tapa-Loobu maantee alla jäänud Külmauk, Maarjaauk, Röövliauk ning pisut edasi juba Soomukse maadel Uduauk, Eideauk ja Kurisu talu juures Kurisiauk.

Soomukse küla lähedal on Hiiemets. Metsas on Hiieallikas ja Uku kivi.

Rahvatraditsiooni järele elanud allika juures pika musta kuuega mees. Sel olnud kaks kaarnat, kes istunud hiie juures püstitatud kahe tulba otsas. Nende tulpade juurde viinud rahvas söögi ja rahaandeid. Kui kaarnad jäid rahulikult istuma, saadi patud andeks. Rahaanded peitnud vanamees Ukuallikasse kivi alla. Lähedalasuvast Uku külast viinud umbes 6m laiune palktee läbi soo Ukukivini ja hiieni.

Vaatamisväärsused on ilusad metsad mitmekesisel reljefil (mõhnastik vaheldumas soodega, jõe org), luhad.

Viitna oli tuntud juba keskajal tänu oma asendile teede ristumiskohas. Loomulikult ei puudunud sellises kohas kõrts, mis on Viitna sümbol tänaseni. Varasematel aegadel peeti Viitnal kolm korda aastas laatasad, kuhu kogunes talurahvast üle kogu Põhja-Eesti.

Viitna laadale olnud iseloomulik juba kaugelt kuuldav vikati luiskamise helin. Iga mees, kes ostis vikatit, proovis selle heli järgi, kas tegemist on ka väärt tööriistaga.

Taastatud Viitna kõrts on pikk, ristkülikukujulise põhiplaani ja kõrge poolkelpkatusega hoone, kuhu algselt oli mahutatud ka kaks talli-nüüd meenutavad neid lasipuud sissepääsu ees. Kõrtsitoa üllatavat avarust ei oska väljastpoolt vaadates kuidagi oodata.

Et enamik Lahemaa Rahvusparki külastajatest saabub Viitna kaudu, siis ongi see teeristil asuv külakene kujunenud otsekui rahvusparki eeskojaks.

Teeristist lõunapool, Kadrina tee ääres asuvad Viitna järved. Viitna Väikejärve ehk Linajärve (pindala 4,5ha, suurim sügavus 5m) kaldal asub 1960-ndate aastate stiilis rajatud hotell. Järve nimi on tulnud sellest, et vanasti kasutasid kohalikud talupojad järve linaleotamise kohana. Veidi eemal üle maantee asub Viitna Suurjärv ehk Pikkjärv, mille pindala on 16ha ja suurim sügavus 6m. Järve vesi on selge ja läbipaistev, siin asub kohalik suvine supelrand. Tänu vee heale läbipaistvusele (kuni 4m) on järves harrastatud allvee-orienteerumist. Suurjärv kuulub Eestis haruldaste vähetoiteliste järvede hulka, kus varem on kasvanud ka mitmeid taimharuldusi, näiteks vesilobeelia (*Lobelia dortmanna*) ja järv-lahnarohi (*Isoetes lacustris*). Viimastel aastatel on neid taimi leitud harvemini.

Suurjärve on rahvajuttudes peetud Kalevipoja hobuse väherdamise asemeks, sellele viitavat ka järve kuju. Ümber Pikkjärve on rajatud 2,5km pikkune matkarada, kust avaneb hea vaade järvele ja ümbruskonna pinnavormidele, metsadele.

Puhkemaastikuna ja suvituskohana tähtis nii kohalikele kui ka mujalt tulnutele.

Viitna järvi ümbritsevad mandrijää sulamisel tekkinud pinnavormid- piklikud, teravaharjalised vallseljakud ehk oosid ning ovaalse põhiplaaniga künkad ehk mõhnad. Vallseljakute nõlv võib Eesti tingimustes ulatuda kuni 35°, ka Viitnas on nad küllalt järsud. Oma kujult meenutavad vallseljakud hiigelsuurt raudteetammi, mille pealispind,

paraku küll, on laineline. Vallseljakud kujunesid välja liustikulõhedes ja -tunnelites, mille kaudu sulaveed transportisid kruusa- ja liivaterakesi. Küngaste ja vallseljakute vahel nõgudes asuvad väikesed soolapid või järvesilmad. Üks selline, suuremas osas kinnikasvanud järvesilm-, Nabudi-, paikneb ka Viitna oosistikus, Suurjärvest lõunas. Turbakihi paksus Nabudi järvesilma lähistel küünib 11 meetrini. Järvede ümber on mitu tähistatud matkarada.

Ala läbib pikisuunas maaliline Loobu jõgi, mille kallastel on kogu jõe ulatuses rohkesti allikaid.

Objektid: hästi säilinud asustusstruktuur, teed; ilusad teelõigud; heas korras mitmekesine põllumajandusmaastik; Loobu jõe org Uku külast allpool- veeni tungivad seljandikud ja lammidel säilinud aasad; Vatku külas 20-ndate aastate asundustalud; kultusekivid; Loobu luhad, metsad; Undla mõisa hooned ja park; Kallukse MKA- Kallukse mäed (maastikuliselt ilusad, osalt põllustatud, osalt metsaga kaetud kühmud, künnised ja seljakud. Sootaguse küla lähedal Eesti üks võimsamaid rändrahne- Lodikivi e. Neitsikivi e. Linda kivi. Kalevipoja muistenditega seotud paigad. Avanevad vaated, pilkupüüdvad pinnavormid); Hõbeda (pärimused künka- Vaalumäe-kohta, Maarjamägi- püha mägi, tervistav allikas; valla ainus puitmõisahooned; vana koolimaja Ojaveskil, veski vare); Vohnja (mõisaansambel, park tiikidega, veski end. viinavabrik); Soomukse küla lähedal Hiie mets, Hiieallikas ja Ukukivi, heas korras talumaastik; võsastuv maaparandusmaastik; tootmishooned; luhad; Viitna kõrtsihoone; Viitna järved; Viitna MKA.

Olukord ja ohufaktorid: Praegu põllumajandusmaastik hästi säilinud. Loobu jõe kaldad on enamuses metsade varjus, võsastunud ja soised. Ohud: põllumajanduse hääbumine, võsastumine, ulatuslikud lageraied, soostumine -muutub maastik (Lisa 3, lk 109). Ligne külastatavus Viitna järve ääres suvitusperioodil, tekivad uued lõkkekohad puhkajate poolt. Tulekahju oht ja looduse reostamine prahiga (Lisa 3, lk 109).

ALA NR. 18. JÄRSI

Ala klass: II

Ala tüüp: Põllumajandus- ja loodusmaastik

Ala pindala: 210,6 ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Tamsalu vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Tamsalu valla vanim küla on Järsi, mida esmakordselt mainitakse ürikutes 1253.a. Järsi küla asub Tamsalust 19 km kaugusel lõunas. Tegemist on tõelise valla ääremaaga. Teede olukord halb, side ja elektrimajandus vajavad korrastamist. Külaelanikud suhtlevad põhiliselt Järva-Jaani suunas. Kevaditi tekivad karstijärved, mis suve jooksul kuivavad, et uue suurvee tekkimisel uuesti elule ärgata. Tootmisobjekte külas ei ole.

Küla idaservas asub paarisaja meetri laiune Järsi järv, mis veevaestel suvedel tunduvalt kahaneb. Järsi-Võhmata tee ääres on kalmuküngas.

Objektid: Järsi karstijärv; Aavere Mängudepealne (suurvee ajal ca 1km pikkune karstijärv, suvel heinamaa); kivist; säilinud talumaastik.

ALA NR. 19. KANDLE-KARULÕPE (VARANGU)

Ala klass: II

Ala tüüp: Põllumajandus-ja loodusmaastik, mõisakeskus ja park, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik, põllumajandus küla

Ala pindala: 759,8ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Haljala vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Kandle–Karulõpe on ajalooline asustusala paekalda-ülesel lavamaal ja -esisel rannikumadalikul. Kandlelt Vainupea jõe ääres viib vaateid pakkuv maantee Selja jõe äärse Varanguni, mis on uus ametlik kohanimi põlise *Karulõpe* kõrval. Piirkonda lõikab Selja jõe asukohas sisse loode-kagusuunaline ürgorg, mis varasemate Läänemere staadiumite ajal oli klindilaht. Aluspõhja moodustavad alamkambriumi ja alam- ning keskordoviitsiumi settekiivid, mis on läbitud mitmest tektooniliste rikete vööndist. Jõe paremkaldal asub Varangu Vesikantsina tuntud linnus, mille lähedal leidub kivilmeid (Kääpamäed) ja kultusekive. Vesikantsi asukoht on heade looduslike eeldustega: jõgi piirab linnamäge kahest küljest, Pehku oja kolmandast. Linnuseõu, u. 4500m², oli varem piiratud kuivmüürist laotud valliga. Linnuse lähistel asub ajalooline veskikoht, kuhu peale sõda ehitati väike hüdroelektrijaam.

Väärtusliku maastikuna käsitletavat ala kasutatakse põllumajanduslikel ja metsamajanduslikel eesmärkidel. Ala looduslik väärtus tuleneb liigirikkast heintaimestikust ja reljeefi eripärast. Maastik pakub nauditavaid vaateid.

Turismi seisukohalt on see silmailu pakkuv maastik marsruudil, mis juhatab sisse rannikumetsade ja rannikumiljöö tervikuna.

Objektid: Selja jõe ürgorg; Varangu muinaslinnus Linnamäe kants; Varangu vesiveski; klint; Karulõpe park; ilus metsaala.

ALA NR. 20. KIVIKÜLA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla

Ala pindala: 980ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Viru-Nigula vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Objektid: looniidud; paehooned; säilinud asustusstruktuur; muinaspõllud; kultusekiivid; kivilmed; Toolse jõe org; hooldatud põllud, rohumaad.

ALA NR. 21. KÄRU

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla

Ala pindala: 731ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Heas korras põllumaadega üks pikimaid ridakülasid Eestis. Rahvasuu nimetab "sandiväsitaja külaks"(pikkus ligi 9km). Külas on praegu 127 elanikku, 2005.aastal suletud algkooli maja, seltsimaja. Kaupluse ümbrus omapärase kujundusega- kiviaed, piimapukk jms.

Külas toimib tugev seltsitegevus– rajatud ühistöö korras simmani- ja telkimisplats.

Käru küla on ümbritsetud soode ja rabadega.

1893.a. sündis küla lõunaosas Kuremaa mõisa metsavahikohas Maikojal üks meie omaeegseid populaarsemaid näitlejaid Hugo Laur. 1885.a. sündis Kärus Johan Kukk, kes oli üks "Iseseisvusmanifesti" autoritest, aastatel 1922-1923 riigivanem, Vabadusristi kavaler ning ühistegevus liikumise üks algatajaid. Kärus sündis ka Kuno Pajula, kes oli aastatel 1987-1994 EELK peapiiskop. Käru lähedalt Metskülast on pärit luuletaja ja kunstnik Aleksander Suumann.

Valla üldplaneeringu järgi on Käru küla Pedja jõe äärsed alad väärtusliku maastikumiljööga alad.

Suured põllud, haritud ja heas korras, ühetaoline põllumajandusmaastik. Iseloomustab hästi ridaküla tüüpi.

Objektid: karjalaut; Hugo Lauri sünnikoht; Juhan Kuke mälestuskivi; Käru küla simmaniplats; Käru algkooli hoone; hästi säilinud asustusstruktuur; vanad taluhooned.

ALA NR. 22. LAVI-MÄNNIKVÄLJA-PÕLULA-MÕEDAKA-LINNAMÄE-VÕLUMÄE

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, loodusmaastik, ajaloo kontsentraat mõisakeskus ja park

Ala pindala: 5516,2ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Rägavere vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Männikvälja mõhnastik, pindalaga u. 20km² on Eesti suurimaid. Küngaste ja seljakute keskne kaar on 8km pikk ja 0,5km lai ning küünib Lavi oosist Uljaste oosistikuni. Mõhnastiku kaarjas kuju peegeldab aktiivse liustiku servaasendit, kus pikaajalise sulamise tulemusel settisid jääst välja kruusased ning liivased kuplid ja lavad. Lainjat pinnamoodi liigestavad sügavad (kuni 35m) nõod ja orud. Mõhnastik ulatub merepinnast 95m kõrguseni. Valdavalt kasvavad siin männikud, nõgudes leidub ka

soid. Männikvälja mõhnastiku tõttu teeb Kunda jõgi küngastikust läbipääsu otsides kaks kaart kirde suunas ja jätkab peale mõhnastiku läbimist loode suunas. Mõhnastiku põhjanõlvalt kogub oma alguse Pada jõgi. Põlula piirkonnas avaneb suubub Kunda jõkke mitmeid allikaid, neist tuntumad on Lavi allikad (arheoloogiamälestised).

Viimased on rahva müllü jäänud ka ohvriallikatenä. Üle saja aasta on Lavi allikatele rajatud tiikides tegeletud kala, põhiliselt forelli ja lõhe, kasvatamisega. Pühale allikale lisaks on Lavi Pealmise talu juures asunud ka arvatav hiiekoht, seda tähistab Pühämäni (ümbermõõd poole meetri kõrguselt 4,4m, hargneb kaheks haruks) lähedane kungas ohvrikividega.

Mõedaku ja Aasuvälja vahel on künklik maastik valdavalt metsa all: ala ida- ja edelaosas domineerib kultuurmaastik.

Ala keskosas asub olulise turismi- ja puhkerajatisena Mõedaku spordibaas, mille ümbruse künklikule maastikule on rajatud üle 10km suusaradu (neist 3,4 valgustatud radu); siin asub tennise- ja korvpalliväljak, peetakse orienteerumisvõistlusi ning kavandatakse ka slaalominõlva.

Kultuuriloolist tähtsust omab Nurkse linnamägi (pärit I aastatuhande teisest poolest), mis asub ala edelaosas loodusliku vallseljaku põhjapoolses osas ja on muust seljakust eraldatud kivivalliga. Linnamäest 200m edela poole Varese mäele on rajatud Viru hiis.

Ala põhjaosas, Võlumäe talu maadele, rajati 1982. aastal arboretum, mis on üks liigirikkamaid (400 puu- ja põõsaliiki) omataoliste hulgas Eestis. Samasse on hiljuti püstitatud ka üks õige omapärane mälestuskivi - maaomaniku südamevalu väljendav nn. "tobeduse monument Vabariigi valitsusele". Monument on kujundatud kroonise mündi eeskujul ja peaks sümboliseerima protesti raiskamise ja raha võimu vastu.

Lisaks Varese mäele ja Linnamäele on nimeliselt tuntud ka Tornimägi piirkonna edelaosas ning Lille(r)mägi Aasuvälja küla Maasikamäe talu maal.

Võlumäe-Linnamäe alal on teada ohustatud samblaliigi roheline kaksikhamba leiukoht ala keskosas, haruldastest samblaliikidest leidub sulgjat õhikut. Seetõttu asub siin ka Riikliku Seireprogrammi sammalde seirepunkt.

Lainjate (künklike) pinnavormidega vana asustusega ala, kus mitmekesine reljeef on tinginud asustuse arengu ning ala sobivuse rekreatiivseteks eesmärkideks (populaarne talispordikeskus). Piirneb Mõdriku-Roela maastikukaitsealaga.

Objektid: puhkeala ja suusarajad; muinasasulakoht; väärtuslik pool-looduslik kooslus; kivilalme; Nurkse linnamägi; säilinud asustusstruktuur; mitmekesine talumaastik; pinnavormid; liigestatud maastik; säilinud teedevõrk; säilinud taluhooned; Põlula mõisa park (kooli ümber heas korras, muidu mitte); Põlula küla 750a. mälestusmärk; end. vesiveski hooned Põlulas; Põlula end mõisahooned (peahoones kool); Võlumäe-Linnamäe MKA; Ulvi mõisa hooned (ümber kehva heakorraga kolhoosiasula); Külmaveski allikad; Võlumäe arboretum; mitmekesiste pinnavormidega männikud; säilinud vanad teed; Lavi allikad (ohvriallikad); Kunda jõgi; muistendid; ohvrimänd; lõhilaste kasvandus; Viru hiis; säilinud asustusstruktuur.

ALA NR. 23. MÄDAPEA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 111ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Rakvere vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Mädapea tammik Rakvere lähistel on hea näide endisest ulatuslikust tammepuisniidust, mille päästmiseks võsastumisest tuleb jätkata mõõdukalt karjatamist. Puisniidud- need omapärased ja vaatelised pool-looduslikud kooslused on olnud tavalisemad Lääne- Eestis, nende pindala kiire kahanemine on aga toimunud kõikjal. Mädapeal kasvab vanu, üle 250 aasta vanuseid tammesid, lisaks kaski ja sarapuid. Mitu tamme küünivad ümbermõõduga 4m lähedale. Koguteose Virumaa andmetel on siin 1922.a. kasvanud Virumaa jämedaim tamm ümbermõõduga 470cm. Eelmise sajandi 80ndate aastate paiku kannatas tammik tugevasti raie ja ka ülekarjatamise all, käesolevaks ajaks on koosluste seisund paranenud. Ohtralt leidub kännuvõsudest uuenenud tammesid ja kaski.

Piirkonna pinnamood on tasane, kohati leidub väiksemaid karstivorme. Uhkes üksinduses asub põldude ja tammiku vahel 19. sajandist pärit Mädapea mõisansambel (mõisahooned, park ja tammik on erakätes). Mõisat ümbritseva pargi põhjaservas, endise viinavabriku juures asub väikese saarega tiik, saarel on raudaiaaga piiratud mahajäetud hauaplats. Park ja mõisahooned lähem ümbrus on üldiselt hoolitsetud ja heas korras. Ka tammik pakkus veel lähiminevikus silmailu, sest loomakasvatuse tõttu niideti sealt heina ja hoiti nii ala võsastumast. Praeguseks on mitmel kinnistul asuv tammik tugevalt võsastunud, suviti niitmata ja kuivanud puudega risustatud. Arvestades head asukohta- Rakveresse ca 7km, korralik maantee- on Mädapea mõisal ja ümbritseval maastikul suviti olemas turismipotentsiaal ratsutamise, golfi jne. näol.

Alal ei esine teadaolevalt väga haruldasi või ohustatud liike.

Kuigi alal võib eristada kolme tüüpi - karjatamise, niitmise ja metsastumise tulemusena tekkinud kooslusi – on ala väike ja suhteliselt ühtlane, seetõttu ei ole otstarbekas jagada seda mitmeks vööndiks. Ala keskosas on kujunemas laialehine salumets, mis on huvi korral ka puisniiduna taastatav, kuid võiks pigem edasi areneda metsakooslusena.

Hetkel alal rahvaüritusteks ettenähtud paigad puuduvad.

Objektid: mõisahooned, park (heas korras); Tammik: keskmiselt 250a vanune, kuid tugevasti karjakoplite tõttu kahjustatud, tammed - suured ja võimsad, nende ümbermõõt ulatub kuni 4 m.

Olukord ja ohufaktorid: Loomapidamise lõppemise tõttu võsastub tammik kiiresti ja ummistub kuluga. Mitmete maaomanike vahel jagatud tammikus ei koristata ära kuivanud puid ja oksid ning lagunenuid karjaaedu. Kõige selle tagajärjel kaovad ilusad vaated ja langeb maastiku väärtus.

ALA NR. 24. MÕDRIKU-ROELA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, mõisakeskus ja park, Asulamaastik

Ala pindala: 1143,3ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Vinni vald ja Rägavere vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Kirjeldatav ala asub Pandivere kõrgustikul, mille pealispind on valdavalt lainjas, esineb ka kühmi ja oose. Maapinna absoluutkõrgused on 70-100m. Ala läbib loodekagu suunaline Mõdrikust Roelani ulatuv ligi 20km pikkune oosistu, mis on looduskaitse alla võetud.

Oosistu kujutab endast katkelist 20km pikkust ooside ja mõhnade jada, mille servaalal leidub arvukalt allikaid ja allikajärvi. Pinnakate on valdavalt õhuke (alla 5m), olles paksem liivade-kruusade levikualal, eelkõige Mõdriku-Roela oosil. Vallseljak on kaetud männikuga, mis on hea puhkepaik ning eristab Roela asulat ümbritsevast suhteliselt monotoonsest põllumajandusmaastikust.

Muldadest domineerivad kõrge huumusesisaldusega leostunud ja leetjad liivsavimullad, haritava maa keskmine boniteet on ligi 50 hindepunkti.

Põllumajandusmaa kasutajad on talude kõrval ka endiste suurmajandite baasil loodud osaihingud: OÜ Tammikus, OÜ Vetiku, OÜ Piira Talu. Maade kasutamine on suhteliselt aktiivne. Piirkonna puhkemajanduslik potentsiaal on üsna kõrge: eelkõige pakub huvi Mõdriku mõisakompleks koos restaureeritavate kõrvalhoonete, liigirohke mõisapargi ja allikatiikidega. Samas asub ka 1812. aasta Aleksander I ja Napoleoni sõda meenutav ajaloomälestis, nn. Mõdriku Täkusammas. Mõisahoonest ca 500m edela suunas orundis paiknevatest Hiieallikatest saab alguse Sõmeru jõgi. Palju allikaid esineb ka Mõdrikust veidi kirde pool asuvas Vetiku külas (Sõeoru allikad) ja Mõdriku Vesikjärve (paisjärve) läänekaldal asuvas orundis ning põhja pool paisjärve. Mõdriku allikate kogu maksimaalne vooluhulk ulatub üle 900 l/sek. Endisse Mõdriku mõisa vesiveskisse on rajatud puhkepaik, samas on ka väike vikerforellikasvatus.

Läbi aegade on Mõdriku olnud üks esinduslikumaid mõisaid Virumaal. Peahoone on valminud mitmes järgus, suuremad ehitustööd on tehtud 18. sajandi 70.-80.-ndail aastail. 19. sajandi algul ja 19.-20. sajandi vahetusel on hoonet täiendatud. Oma stiililt on mõisahooned klassitsistlik. Mõdriku mõisapark algas peahoone idaservast ning laius kunagi lõunasse mööda Mõdriku-Roela vallseljakut umbes 1,2...1,5km ulatuses. Park oli üks Virumaa mõisate suuremaid, pindalalt ligi 20ha. Viimase 50 aasta jooksul on pargi suurus pidevalt vähenenud.

Mõisahoonest ida poole jääv pargiosa on geomeetrilise lahendusega, kunagi domineerisid seal terrassid. Pargi vabaplaneeringuga osad harmoneerusid kunstlikult rajatud tiikide ja looduslike allikatega, millest mõisa ümbrus on rikas. Parki on püstitatud mälestusmärke, pargipostamente, sildu jne. Veekogud ilmestasid mõisaparki ning vallseljakult avanesid avarad vaated kaunile mõisahoonetele.

Roela alevik on väga hea heakorraga asulamaastik, kus on säilitatud enamik vanu hooned ja üksikud uued sobivad hästi küla miljõesse. Hooned paiknevad asulat läbiva maantee ääres.

Roela mõisa park ja maadeuurija Ferdinand von Wrangeli mälestusmärk. Lähedal on ka hollandi tüüpi veski vare ning paistiik. Maastiku ilmet rikuvad kolhoosiaegsed domineerivad hooned.

Objektid: heas korras ilus küla maantee ääres; säilinud asustusstruktuur; Roela mõis, park ja tiik; maadeuurija Ferdinand von Wrangeli kodukoht; Mõdriku-Roela vallseljak maastikukaitsealal; lauluväljak; mälestuskivi “Täname EPT Rakvere maaparandajaid. Roela sovhoos”; Saara suurkarjalaut – kehva heakorraga ühismajandite aegne laudakompleks; Mõdriku mõisakompleks ja park allikatiikidega; Mõdriku “Täkusammas”; Vetiku allikad; lainjad viljakad põllualad; metsatukkadega vahelduv talumaastik; karjalaudad jm. suurtootmishooned; künklikud ilusad põllud. (Lisa 3, lk 111).

ALA NR. 25. NEERUTI-JÕEPERE- LASILA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, ajaloo kontsentraat, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 2304,6ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Kadrina vald, Rakvere vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Põllustatud Pandivere kõrgustiku keskosa ühed silmapaistvamad pinnavormid on Neeruti mäed, mille rüpes on koha leidnud neli järve, mitmed soolapid, metsatukad, kultuuriloolised paigad. Mõisa (mõisnik Nieroth) nime järgi hakati mägesid hüüdma siiski suhteliselt hilja, veel 20. saj. alguses tunti neid Karuaugu mägedena. Viimast nime kannavad praegu ainult Karuaugu ümbritsevad künkad. Suuremat osa mägedest katab liigirikas kuusemets, palju on ka sarapuid. Neeruti mägede unikaalsus seisneb ooside rööpses asetuses (kuni neli seljakut kõrvuti). Mäed on tekkinud mandrijää taandumisel ning kuuluvad osalt vallseljakute, osalt mõhnastike hulka. Siin esineb nii pikki teravaharjalisi loode - kagusuunalisi seljakuid, kui ka tasase laega lavaoose. Mägedest põhjapoolsem on Riistamägi, millelt avaneb kena vaade Kadrinale. Riistamäest kagu poole ulatub Neeruti mägede keskne seljakute rida, mille moodustavad Valgeristi mägi, Sadulamägi, Tornimägi ja Lusthoone mägi. Tornimäele jääb ka Neeruti kõrgeim punkt - 126m merepinnast, suhteline kõrgus 31m. Lääne poole jääb paralleelne Linnamäe oos ning veel läände jääb lühem ning madalam Tammemäe vallseljak. Ka ida poole jääb madalamaid ja lamedamaid oose (Kanasoo mägi, Paljasmägi, Kuuse mägi, Mäeotsa mägi). Jõepere- Saksi maanteest lõuna poole jätkub ühtne vallseljak – Emumägi, mis liitub Porkuni-Lemmküla oosiga. Mägede vahele jääb rida orge ning sulglohke, millest selgekujulisim on Kahejärve org. Orus asub Neeruti Kahejärv, mis tänaseks koosneb kahest täielikult eraldunud järvest: Ees- ja Tagajärvest. Sellest kagu poole jääb sügav Nuuskaugu-nimeline sulglohk, loode poole aga nn. Uusjärv ja Neetauk. Valgeristi ja Linnamäe vahel on Pikasoo org, millest kagu poole jääb sügavate sulglohkude rida – nn. Karuaugud. Vahelduv pinnamood on andnud põhjust rääkida Neerutist kui “jääaja muuseumist”. Neeruti mägedel on oluline ajalooline ja kultuurilooline tähtsus. Linna- ja Sadulamäge peetakse muinaslinnusteks. Rahvamuistendis peetakse Karuaugu mägede vahelisi orge Kalevipoja künnivagudeks, orgude põhjas olevaid lohkusid Kalevipoja hobuse jälgedeks, Sadulamägi olevat aga Kalevipoja hobuse sadul. Rahvapidude kohana on kasutusel olnud Kahejärve otsa ja hiljem Sadulamäe mänguplatsid. Neeruti kui

väljasõidukoha hiilgeajad jäävad eelmise sajandi algusesse, mil mägede keskosa sageli ka Kreutzwaldi pargiks kutsuti. Eepose kirjapanija Fr. R. Kreutzwaldi sünnikoht jääb nimelt lähedasse Jõepere külla. Tänapäevane Neeruti on populaarne orienteerumis- ja suusamaastik, loomulikult leiab siin varjulise nurgataguse ka jalakäija.

Neeruti mägedest ida pool asuvad juugendstiilis Neeruti ja neogooti stiilis Lasila mõisahooned. Mõisamaade ja mägede vahele jääb Loobu ürgorg, kus Jõepere allikatest saab alguse Loobu jõgi.

Kauni ja vaheldusrikka maastiku tõttu on alal suur puhkemajanduslik tähtsus. Ees- ja Tagajärve ümber on välja ehitatud rida puhkerajatisi; ala lõunaosas asub Neeruti suusabaas.

Neeruti on jagatud matkaradade poolt kolmeks: Suusa- Neeruti põhiosa, mis pakub enim just murdmaasuusatajaile, aga sobib suvel hästi orienteerumiseks, Pärissuusa- Neeruti edelaserva mägedes, mis annab hea ülevaate reljeefist, ning Toominga-Neeruti, mis võimaldab rahuliku iseloomuga inimestel nii suuskadel kui jala liikudes tutvuda nelja suure järve, rabade ja metsatüüpidega. Kiire ülevaate saamiseks on kolme raja osadest koostatud Mini-Neeruti rada Kahejärve ümbruses.

Loobu jõe orus eutrofeerunud paisjärve põhjas ja järve kaldal on rühm tõusu- ja langeallikaid, mis kevadel hästi veerikkad, suvel ja talvel väga veevaesed. Nende suurim vooluhulk on üle 50 l/s. Allikaist saab alguse Loobu jõgi. Ajutiste, enamasti lühikest aega tegutsevate allikate front on u. 100m pikk. Alaliste allikate ala pikkus piki orgu ulatub umbes 50m. Suurem osa ajutistest allikatest asub oru parempoolse nõlva jalamil, kuhu on tekkinud nõlva sisse sopp. Seal on suur rändrahn, mille all ja kõrval on ajutiste allikate kohad, nn. Kalevipoja allikad. Nende allikate kohta on rahvajutt, et kivi on sinna visanud Kalevipoeg, kes sihtis Vanapaganat Neeruti künnivagudelt, kui viimane oli tulnud tema allikasse sülitama. Kivi hüütakse ka Lindakiviks.

Lasila kunagine kõrge väärtusega puisniiduala, mis kohati majandamisest väljajäämise tõttu on kujunenud salumetsaks. Puisniiduna tuleks majandada ca 50 ha suurust osa. Reljeef mitmekesine, väga liigestatud. Lasila park ja mõisahoone kompleks on seotud Karl Ernst von Baeri lapsepõlvega.

Objektid: säilinud asustusstruktuur; hooldatud maastikud; Polli-Udriku koolimaja, Polli karjamõisa hooned; Ristamägi (muistne matusepaik, pärimused); Võduvere-Mäeotsa linnamägi; Neeruti MKA– Neeruti mäed (vallseljaked ja mõhnastikud, mis on Pandivere kõrgustiku põhjaosa kõige silmapaistvamad pinnavormid, kõrged metsaga kaetud vallseljaked vahelduvad orgude ja lohudega, milles paiknevad järved; kõrgus ulatub 119m; sürjametsad. Emumägi. “Kalevipoja künnivaod” jne. Kalevipoja muistenditega seotud paigad: “Kreutzwaldi park”, Kaks muinaslinnust–Linnamägi ja Sadulamägi. Põhjasõjaaegsed sõdurite laagrikohad, leivaahjude varemed jne.); Neeruti (ilmekaim juugendstiilis mõisahoone, Praeguseks ajaks on aga mõisa ümber olev park võsasse kasvanud ja ka mõisahoone koos abihoonetega lagunenud.

Ristimetsa külas on Fr. R. Kreutzwaldi sünnikoht; Jõepere park, allikad; Loobu jõe algus; muistendid; Lindakivi pargis; Loobu ürgorg; Lasila tammik; Lasila mõisahoone ja park. (Lisa 3, lk 111, 113).

ALA NR. 26. PORKUNI-VÕHMETU-LEMMKÜLA-ASSAMALLA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, loodusmaastik, sisaldab suuremat veekogu, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 2598,9 ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Tamsalu vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Pandivere kõrgustiku keskosas asub unikaalne metsarikas ooside ja järvedega maastik. Selle lõunapoolne osa hõlmab Porkunit oma kaunite järvedega. Porkuni maastikuline mitmekesisus on alguse saanud ürgorust, selle lammil paikneb Porkuni järv, mille Küngassaar on omakorda kodu piiskopilinnusele (15. saj.) ja mõisale. Koguteosest Virumaa (1924) loeme: *Jõe-allikas, mis umbes üks km. mõisast eemal, sünnitab mõisa ligidal kena järvekese, mille vesi kaheks jagunedes Küngassaare jala juures jõevarrukatena saare ümber piirab ja allpool saart jälle ühineb.* Linnusest on tänase päevani säilinud väravatorn, milles asub paekivimuuseum. Ehituskivina kasutatud Siluri ajastu porkuni lademe lubjakivide tüüppaljand asub samas lähedal pargis, vanas paekarjääris. 1870. aastatel püstitatud historitsistlikus mõisahoones ja selle vastu järvekaldale hiljem ehitatud koolimajas on ligi 80 aastat õpetatud kuulmishäiretega lapsi.

Saart ümbritsevad neli järve, mida üksteisest eraldavad teetammid. 1. Suur, ehk ülemine järv(kus liiguvad ujuvad saared) - 36ha, 2,8m sügav. 2. Aiajärv - 1ha, 1,2m sügav. 3. Iiri järv - 0,3ha. 4. Alumine ehk Väikejärv - 1,9ha, 1,9m sügav. Viimasest voolab välja Valgejõgi, Virumaa ajalooline piirijõgi vastu Järva- ja Harjumaad, mis suubub Loksa kohal Soome lahte. Järved saavad oma vee allikatest, mida on eriti rohkesti Ülemise järve põhjas. Viimane asjaolu tingib ka selle järve kõrgema veetaseme. Kõrgetel kallastel asuvad kaunid laagrikohad Kaieallika ja Külmaallika. Allikate vooluhulk kõigub väga suurtes piirides. Veerikkal ajal ulatub väljavool Alumisest järvest mitmesaja liitrini sekundis, kuival ajal võivad järved koguni kuivaks jääda

Porkuni järv on kuulus ka oma ujuvate saarte poolest, mis ühe legendi kohaselt tekkinud heinasülemitest, mille kuri piiskop koos orjadega vette tõukas ja mis tänu järvenäki abile, kes heinasülemitele mulda peale viskas, omavahel kokku kasvasid. Hiljem kiskunud näkk ka piiskopi enda vette, et see oma kolela väljanägemisega kalasid konksu juurest eemale ehmataks. Selline lugu seletavat Porkuni järve kalarikkust.

Porkuni ümbruse järved on tihedalt seotud karstiga ning on omapärase ökosüsteemiga. Järvede põhjas asuvad kurisud, mis kevaditi tegutsevad allikaina, suvel aga vett ära juhtivate lehtritena. Peale suurima- Porkuni järve, mis oma tekkelt on paisjärv ja koosneb neljast eri osast- kuivavad kõik teised järved tavaliselt suvel täielikult ja muutuvad tarna (-sinihelmika) väljadeks.

Oosistu metsad on valdavalt sinilille- tüüpi. Tõelisi põlis- ja loodusmetsi alal pole, kuna metsi on varem intensiivselt majandatud.

Porkuni ja Neeruti vahelise vallseljakuga on tekkelooliselt seotud Võhmetu–Lemmküla järvestik, mis sisaldab umbes viieteist ajutist karstijärve ja –järvikut. Suuremad järved piirkonnas on Võhmetu (10ha), Lemmküla (9ha), Piisupi (4ha), väiksematest on tuntumad Mardihansu, Ratasjärv ja Süsijärv. Oosi erinevaid osi tuntakse kohapeal Porkuni mägede ja Piisupi mägede nime all. Sügavaim org Piisupi mägedes kannab Taanioru nime. Legend räägib siin hukkunud taanlaste laevastikust, mis Valgejõge pidi üles liikunud. Järvestiku toiteala on siit paari kilomeetri kaugusel asuv niiske puisniit ehk Assamalla luht, kus kevadel kogunev lumesulavesi imbub maa-aluste vooluteede kaudu järvedesse. Järved täituvad veega mitte kohe pärast lume sulamist vaid siis, kui “Assamalla luht kuivaks tõmbab”. Kindlasti saavad järved lisavett ka oosistikust, mis on kujunenud mattunud ürgoru kohale ja kus liigub lähiümbrusega võrreldes rohkem põhjavett. Oosi järsemad ja kõrgemad nõlvad asuvad järvede kallastel, kus nõlvade kalle on 30° ja rohkem, suhteline kõrgus aga kuni 25m. Et järvedes on tegemist maa alt, karstilõhedest pärit veega, seda kinnitab lubjarikkus. Kalad siin elada ei saa, küll on järved aga elupaigaks konnadele, veelindudele ja mitmesugustele putukatele. Hilissuvel muutub järvede põhi tavaliselt kuivaks. Järvede põhjal nähtavad allikalohud toimivad seega kahte moodi: kevadel juhivad vett järvedesse, suvel maapõue.

Haruldastest ja ohustatud liikidest on kaitsealal täheldatud mudakonna, kolmvarvasrähni (kuusikutes) ja hallpõskpütti.

Omaaegne Lemmu muinaskihelkond elab tänapäeval edasi *Lemmküla* nimes.

Assamalla luht on rahvusvaheliselt kaitstava väikeluige igakevadine peatuspaik. Teistest ohustatud ja haruldastest liikidest on piirkonnas kohatud mudakonna, kolmvarvasrähni, hallpõsk-pütti.

Assamallasse on koondunud arvukalt Kalevipojaga seotud legende. Niiske luht on rahvamuististes tuntud kui Kalevipoja hobuse nahk. Assamallas hinge heitnud hobuse tappis Kalevipoeg eksikombel ise - ta üritas kiviga tabada hunte, kes hobust taga ajasid. Teise variandi kohaselt olevat hobuse siiski murdnud hundid. Tosin Assamalla küngast on hobuse ja hoburiistade jäänused (Sadulamägi, Maksamägi jt.). Luhal kasvavad tarnad ja sepsikad kujutavad endast aga hobuse verd.

Põllustatud ja kultuuristatud osad jäävad servaaladele ja Porkuni asula ümbrusse.

Ala on kujunenud Tamsalu linna ja valla puhketsooniks. Alates 1994. aastast on vallavalitsus tõsiselt tegelenud Porkuni järve ümbruse heakorra parandamisega: korrastatud on järveäärne park, rajatud sõidukite parkla, süvendatud ja puhastatud järve ning rajatud ujumiseks liivakallas. Valla tähelepanu Porkuni järve ümbrusele on tinginud asjaolu, et põhiliselt kõik valla tähtsamad kultuuriüritused suveperioodil leiavad aset just Porkuni järve ääres.

Objektid: Unikaalne metsarikas ooside ja järvedega maastik; Porkuni järved, piiskoplinnuse väravatorn ja mõis; Siluri ajastu porkuni lademe lubjakivide tüüppaljand; säilinud talukompleksid ja asustusstruktuur; Võhmetu-Lemmküla karstiala; lainjas metsatukkadega maastik; Assamalla luht (Pandivere suurimaid karstijärvesid). Künkad seotud Kalevipoja muistenditega. 1887.a. ehitatud koolimaja, praegune Assa pood. Metsaga kaetud moreenkülmud ning -kuplid. Palju Kalevipoja lugudega seotud kohti- Assamalla lahing jne; legendid; kohanimed Kalevipoja

pärimustest. Populaarseim Kalevipoja lugudega seotud paik Pandiveres (Lisa 3, lk 110).

ALA NR. 27. SAKSI

Ala klass: II

Ala tüüp: Põllumajandus-ja loodusmaastik, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik, mõisakeskus ja park, ajaloo kontsentraat, ala sisaldab suuremat veekogu

Ala pindala: 1841ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Tapa vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Üks vähestest kohtadest, kus oosiahelikku ei ümbritse rabade ja soode võõnd. Lainjad põllud annavad märku Pandivere lähedusest, Pariisi küla asub mitmel künkal. Pariisi küla koosneb kolmest vanast külast, mis on kokku liidetud - Aruküla, Pariisi ja Metspere.

Mägede selgroog on Pariisi- Aruküla kohal Ämmamäe oos, Saksi teest lõunasse jääb pikk ja võimas Emumäe oos (siitkandi kõrgeim punkt 126,2m merepinnast; mitte segi ajada tema kuulsa nimekaimuga Pandivere lõunaosas). Saksi- Porkuni maantee kulgeb Porkuni ürgoru põhjas kõrvuti Valgejõega, ürgoru pervelt avanevad kaunid vaated.

Ala on keeruka geoloogilise ehitusega ning mitmekesise pinnakatte ja pinnamoega. Ala keskosas on lai ja sügav loode- kagusuunaline Valgejõe orund aluspõhja kivimeis. Pinnakatte paksus varieerub olenevalt reljeefist. Tasastel moreenaladel on pinnakate õhuke. Tapa ja Moe vahel pinnakate kohati puudub täiesti. Künklikel aladel, eriti aga kirdeosas Neeruti ooside naabruses on pinnakate paksem. Valdavad on künklikud moreentasandikud.

Saksi karstijärv (seotud rohkete muistenditega) on helekollase veega põhjani läbi paistev. Saksi järve poolsaarel kasvab omapärane mänd.

Pariisi karstiväljal on teada 8 karstilist nõgu. Karstinõod on kuni 150m pikad ja 50m laiad ning seotud termokarstiliste pinnavormidega, samas leidub ka loikusid, kus suvi läbi püsib vesi.

Neeruti-Aruküla vahelised künkad olevat Kalevipoja hobuse tallatud. Kalevipoja puhkepaik, hobuse nahaase ja hobuse sisikonnast tekkinud soo asuvad Aruküla ligidal. Kadapiku külast põhja pool on kaks Kalevipoja künnivagu ja Kalevipoja allikas.

Objektid: Saksi mõisakompleks, park (kompaktne); Saksi mõisas õppis põllumajandust hilisem kooli- ja kirjamees J. F. Sommer (Suve Jaan), 19. sajandi esimesel poolel kuulus mõis baltisaksa kirjanikule krahv Peter Mannteuffelile (1768-1842). Moe piiritusetööstus; Valgejõe org; Pariisi-Saksi säilinud asustusstruktuur; mitmekesine maastik - lainjas, metsatukkadega vahelduv; heas korras maastik ürgoru nõlval; kuusk-luud (kompaktse sammaja võraga, umbes 6m kõrgune kuusk. Ei sarnane ühegi seni kirjeldatud hariliku kuuse teisendi ja vormiga).

ALA NR. 28. SALLA-LASINURME-EMUMÄE-TAMMIKU

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, loodusmaastik, asulamaastik, mõisakeskus ja park, ajaloolise või kultuuriloolise tähtsusega paik

Ala pindala: 2813ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Rakke ja Väike-Maarja vald

Ala kirjeldus:

Emumäe nõlvadel olevad alad, kus maakasutust ja asustust on määranud reljeef. Umbes 13km pikkuse seljaku lael, Salla küla kohal ja sellest Põhja pool on rohkesti kühme ja enamasti nelja-viie meetri sügavusi sulglohke. Järsk ja sügav Rootsiorg asub Mäiste-Salla teest põhja pool. Seda orgu seob muistend peidetud varandusega. Salla, Taani hindamisraamatus Salda, mõisana mainitud 1479. Mõisaarhitektuuri iseloomustab varaklassitsistlik stiil.

Salla park on üks ümbruskonna liigirikkamaid, siin kasvab 55 erinevat puusorti. Võõrliikidest on esindatud punalehelised vahtrad ja hobukastanid, püramiidjad ja kerajad elupuud, seedermand, siberi lehis, siberi nulg, kreeka päklikpuu.

Sallast Tammikuni katab seljaku harja kuusemets - Salla laas. Põllud lahutavad idas Salla laant Peetla rabast.

Traksi lähedal lõpeb seljakut kattev kuusik. Siitpeale tuntakse 5km pikkust kõrgendikku Tammiku mäe nime all. Mäenõlvakul on palju märgistatud kultusekive. Mäe edelanõlvad on laugjad, kirdepoolsete nõlvade kalle ulatub seljaku keskosas kuni 30°. Seal, kus seljaku lael algab jälle kõrge kuusemets - Kiviloo kuusik, nimetatakse kõrgendikku Ilvese mäeks ja mäest laskuvat orgu Kitsepõrguks. Üldse läbib Tammiku seljakut peaaegu võrdsete vahemaade järel neli orgu. Kuusiku lõpetab Tammiku linnamägi, mida nimetatakse ka Rahaaugu mäeks.

Linnamäelt põhja pool asub Tammiku mäe kõrgeim tipp - Veskimägi (140,5m). Siin ületab seljaku Rakke-Simuna tee. Linnamäest mõnisada meetrit loode poole asub Kolgata ehk Pealumägi, mis arvatavasti on 17.-18. sajandi matusepaik ja linnamäest kagus üks suur ning kaks väiksemat ohvrikivi.

Tammikus olnud suur hiietammik, kus käidud kaugelt ümbruskonnast Taarat kummardamas. Ka tänapäeval kasvab Kolgata mäe ja Tammiku järvede piirkonnas rohkesti põliseid tammesid.

Tammiku ja Väikese-Tammiku järve olevat 1918. aastal kaevanud Prantsuse sõjavangid. Teised on arvatavasti loodusliku tekkega. Kõik järved on omavahel ühendatud kanalitega. Vesi on järvedes allikalise päritoluga. Pandivere kõrgustiku ja kogu Põhja-Eesti katus ehk kõrgem tipp asub Emumäel. Rakke valla ettevõttel siia rajatud vaatetornist paistab selge ilmaga kätte mitu kirikutorni (Simuna, Väike-Maarja, Koeru, Laiuse jt.) ning viimastel aastatel ka üha rohkem mobiilside maste. Erinevalt paljudest teistest Eesti vaatetornidest avaneb meile Emumäelt traditsiooniline põllumajandusmaastik, mille vahetavad kaugemal välja Endla või siis Alutaguse metsad. Emumäe kõrgus merepinnast on 166m ning jalamilt u. 80m. Emumägi on mäena seega isegi suurem, kui Suur-Munamägi. Oma

suurima suhtelise kõrguse saavutab Emumägi vaatetornist lõunakaarde jääval nõlval. Tekkelt on Emumägi liitpinnavorm: vooretaolisel kõrgendikul esineb pikk vallseljak. Koos põhjapoolse Tammiku mäega (134m ü.m.p.) moodustab Emumägi 12km pikkuse kõrgendiku, milles on rohkesti järsuveerulisi orge ja lohkusid. Pinnavormi laugem läänenõlv on valdavalt põllustatud. Massiivis on rida väikesi kruusaauke. Muistendi kohaselt on Emumägi tekkinud Kalevipoja hobuse poolt Peetla rabast kaabitud mullast. Nimelt puhanud kord sõjaretkelt naasnud Kalevipoeg nii sügavat und, et huntide ligitükkimine tema hobusele jäi kuulmata. Esijalgadega kammitsais olnud hobune kraapis oma tagajalgadega hunte tõrjudes küll vägeva mäe kokku, ent lõpuks murdsid hundid ta siiski maha. Levinud on ka seletus, kus hobune parmude ja sääskede peletamiseks maad kraapis.

Objektid: Salla mõisahoone; heas korras talud; mitmekesine kultuurmaastik; Lasinurme park; Emumäe MKA– voorjal alusel paiknev vallseljak /166m. Põhja-Eesti kõrgeim tipp, kust avaneb avar vaade; huvitav asustus (külad paiknevad ümber mäe, selle jalamil ning on, näiteks Salla küla, säilitanud vanapäraseid jooni); Tammiku järved (viis metsajärve); Rahaaugumägi (linnamägi, palju muistendeid); Tammiku park, kultusekivid; muinasasulakoht. Palju legende (Kalevipoeg); näitekirjanik Hugo Rudsepa lapsepõlvepaigad; rohkesti karstinähtusi; vaatetorn; muistendid (Lasinurme Emumäe-poolne heinamaa on Kalevipoja hobuse vähkremisase); Mäiste järv (ujumiskoht); ohvrikivi “Liukivi”.

Olukord ja ohufaktorid: Väärtust ohustab ala põllumajandusliku kasutuse hääbumine, peamiselt Lasinurme-Mõisamaa vahelisel alal, kus talumaastiku väärtus väheneb seoses maade kasutusest välja langemisega (söötis või võsastub). Lasinurme halvas korras kolhoosielamud rikuvad maastiku ilmet (Lisa 3, lk 105, lk 112).

ALA NR. 29. SIMUNA

Ala klass: II

Ala tüüp: Asulamaastik

Ala pindala: 84,4ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Maakonnaplaneeringu järgi on see puhke- ja valla vabaõhuürituste alana reserveeritud maa-ala Simuna alevikus (Katkuallikad) ja edasi mööda Pedja jõe kaldaid kauni Mällo paisjärveni. Simuna, varasema nimega Katkuküla, kirjalik ajalugu algab Läti Henrikuga, kes neilmail rändas 1219. ja 1220. aastal, leides siit 14 küla.

Simuna kirikus on säilinud hinnalisi kultuuriväärtusi nagu G. Normanni orel (1886, suurim selle orelimeistri seni säilinud orelitest) ja Tallinna puunikerdaja Christian Achermanni valmistatud altar (1684). 2002. aasta suvest on võimalik külastada kellatorni vaateplatvormi. Kirikuaeda on maetud tuntud maastikumaalija Carl von Kugelgeni perekond ja Peterburi Kunstiakadeemia professor Karl Timoleon von Neff. Legendaarne oli kauaaegne (üle 60 aasta) Simuna köster Wilhelm Normann, kes rajas Simunas kihelkonnakooli, õpetas välja koolmeistreid ja korraldas juba 1866. aastal

kohaliku laulupeo. Kiriku ees on Simuna kihelkonna langenud sõdurite mälestussammas.

Avanduse mõisa tuntuim omanik oli admiral Friedrich Lütke - ümbermaailmareisi juht, Vene Geograafia Seltsi asutaja ja Peterburi Teaduste Akadeemia president aastatel 1864-1881. Aleviku servas on kivitulp, mis on sinna paigutatud 1849.a , astronoom Struve poolt 1827.a. läbi viidud meridiaanikaare mõõtmise mälestuseks.

Aleviku ümbruses domineerib heas korras põllumajandusmaastik, siinsed põllumullad on Eesti viljakamad. Simuna kalmistut võib lugeda üheks paremini heakorrastatuks maakonnas. Põhikooli spordihoone koos majutuse ja toitlustusega annab võimalusi korraldada suviti spordilaagreid.

Heas korras asula.

Objektid: kirik; kirikuaed; langenud sõdurite mälestussammas; kalmistu (maetud palju kultuuritegelasi); LK Katkuallikas; Pedja jõe algus; Avanduse mõis ja mõisapark; meridiaanikaare mõõtmise tähis; parkmets

ALA NR. 30. TRIIGI-AVISPEA

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, ajaloo kontsentraat, mõisakeskus ja park

Ala pindala: 588ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Triigi-Avispea on põline asustusala Pandivere keskosas. Avispea on üks Eestimaa vanemaid külasid. Avispead on kaheksa adramaaga väikekülana mainitud nii Taani hindamisraamatus kui ka Läti Hendriku kroonikas. See küla oli kroonika järgi leeripaigaks sakslastele ja liivlastele nende suure Virumaa sõjakäigu ajal. Oma kaheksa adramaaga ei kuulunud küla küll suuremate hulka, kuid eelmise sajandi I poolel leitud kivist kirves tõestab, et inimasustus on siin väga vana.

Külas väärib tähelepanu Kassiorg – kuiv jõesäng, mis suundub loogeldes Uniküla poole. Niisuguseid karstivorme on ümbruskonnas mitmeid. Küla keskel on tiik, mille ümber paikneb suurem osa õuesid. Sarnast tüüpi on ka lähedased Võnnusvere ja Pandivere külad. Maaparandustööde käigus on küla ümbruse teid küll uuendatud, üldine maastikumuster on püsinud aga sarnane 1920. aastatega.

Naaberküla Triigi keskuseks on mõisaansambel, mis rajatud 19. sajandi keskel.

Peahoone on korduvalt ümber ehitatud, hoone puidust osad on enamasti kas lammutatud või põlenud - viimane suur põleng oli 1993.a. Kõrvalhoonetest on säilinud paekivist valitsejamaja, sõiduhobuste tall, sepikoda ning dekoratiivne pae- ja maakivi segatehnikas püstitatud viinavabrik. Mõisa ümbritseb vabaplaneeringuga park.

Objektid: Triigi mõisa vabaplaneeringuga park tiikidega ja hooned (peahoone põlenud); Avispea küla (Heas korras maa-asula igast ajast hoonetega, ümbruskonna

suuremaid ja vanemaid külasid, mida ümbritsevad laialdased põllud. küla keskel tiik, mille ümber suurem osa õuesid. Avispea kirik. Sama tüüpi ka Võnnusvere ja Pandivere külad. Karstivormid – Kassiorg. Tegutses Jakob Liiv, tema juures elas aegajalt Juhan Liiv); Uniküla (ridaküla, helilooja Tuudur Vettiku sünnikoht); laiad viljakad põllualad.

Täiendava inventeerimise vajadus: Inventeerimist vajab Triigi mõisapargis asuvate tiikide seisukord (kolhoosiaegsete ehituste käigus on rikutud mõisaaegset maaparandussüsteemi, mille kaudu juhiti vesi ümberkaudsetelt põldudelt mõisa tiikidesse) ja ka olemasolevate vanade puude olukord (kindlasti vajab park noorendamist ja plaanipärast taastamist). Praegu hoitakse parki rahuldavas korras.

ALA NR. 31. ULJASTE

Ala klass: II

Ala tüüp: Küla, piirneb suurema veekoguga, ajaloolise tähtsusega paik

Ala pindala: 244,5ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Rägavere vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Uljastet mainitakse esmakordselt Taani hindamisraamatus. Legendi järgi olevat külale nime pannud aga Pada mõisnik, kes keset jahiretke Uljaste oosilt lõunasse vaatas ja seal suitsu nägi. Kohale jõudes avastas ta soode keskelt talu põgenenud talupoegadega. Meeste julgus sohu elama tulla avaldas mõisnikule nii suurt mõju, et ta neid uljasteks meesteks nimetas ja neile vabaduse kinkis.

Uljaste küla asub Lääne-Viru ja Ida-Virumaa piiril. Küla ise asub Lääne-Virumaal, Uljaste järv aga Ida-Virumaal. Järve piirab põhja-, ida- ja lõunakaares Uljaste oos, loodes ja läänes aga üksikute männijässakatega kaetud raba. Uljaste oos on 18,5m kõrgune, järskude nõlvade ning metsaga kaetud seljandik, mis idaosas loodusliku tammina takistab järve tühjaksvoolamist, kuna idapoolne tasandik asub järvepinnast 5 m madalamal. Vallseljaku juures on järve kaldad järsud ja liivased, mujal piirab järve aga turbane rabakallas. Uljaste järv on umbjärv, mida toidavad tema põhjas olevad allikad. Uljaste on meeldiv puhkepaik ümbruskonna elanikele.

Muistsel linnamäel peetakse rahvapidusid.

Maastikuilmet rikuvad Päästeameti staabivarjendi hooned ja tehnorajatised.

Objektid:

Uljaste oos, Linnamägi, simmaniplats, kivikalme, säilinud asustusstruktuur, mitmekesine maastik, heas korras talud.

ALA NR. 32. VAO-KILTSI-ÄNTU

Ala klass: II

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla, ajaloo kontsentraat, mõisakeskus ja park, loodusmaastik, sisaldab suuremat veekogu

Ala pindala: 1437,1ha

Ala asukoht: Lääne-Viru maakond, Väike-Maarja vald

Ala tähtsus: maakondlik

Ala kirjeldus:

Vao tornlinnus on ehitatud tõenäoliselt XIV sajandi teisel poolel. Kindlustus asub endise Vao mõisapargi serval, kõrge nõlvaku kaldal. Orus voolab oja, mis saab oma veed lähedastest Mõisamaa allikatest, andes alguse Põltsamaa jõe. Vao tornlinnus on nelinurkne ja neljakandiline, ehitatud kohalikust paekivist.

Peale tornlinnuse kuulub arhitektuurimälestisena riikliku kaitse alla ka 1786. aastal ehitatud tuuleveski. Looduskaitse alla kuulub Vao park ja selles kasvav huvitavakujuline lehis.

Kiltsi–Vao tee ääres, üsna pargi lähedal, on kaitsealune kultusekivi. See olevat üks kolmest kivist, mida Kalevipoeg huntide pihta Kiltsi põldudele loopinud.

Looduskaitse alla kuuluvad peale eeskujulikult hooldatud pargi veel põlised puud Kiltsi–Vao tee ääres, viimased tunnistajad möödunud sajandil hävitatud Järvepera külast.

XVIII sajandi lõpul rajatud Kiltsi mõisaansambel on üks Eesti suurejoonelisemaid ja omapärasemaid. Loss püstitati keskaegse XIV-XV sajandist pärineva vasall-linnuse varemeile. Kuigi Kiltsi oli väike, ilma sisehoovita linnus, oli tema seotus XIV sajandi sõjaliste sündmustega märkimisväärne. Suurim kokkupõrge toimus siin Liivi sõja ajal 1558. aasta talvel Liivi ordu ja Vene väesalkade vahel. Tolleaegne Kiltsi omanik Robrecht von GILSEN organiseeris kantsis tõhusat vastupanu. Liivi sõja lõpuks oli linnus varemetes ja 1600. aastal ei mainitud teda enam kindlustatud kohana. Gilsenite suguvõsa andis paigale Kiltsi saksapärase rööpnime GILSENHOF. XVI sajandil mainitakse Kiltsi vesiveskit. Arhitektuuriliselt huvitav veskihoone kuulus Baltikumi vanimate hulka. Aja- ja kultuuriloos on Kiltsi lossil, mis aastail 1816-1846 kuulus meresõitjale ja õpetlasele Adam Johann von KRUSENSTERNILE (1770-1846), eriline koht. Tema juhtimisel sai teoks esimene vene ümbermaailmareis (1803-1806). Aastail 1816-1822 elas teadlane pidevalt Kiltsis. Krusensternidele kuulus mõis möödunud sajandi alguseni. 1920.a. alates asub lossis Kiltsi kool. Tänu sellele on ajalooline hoone säilinud, kuid on halvas seisukorras ja vajab renoveerimist. Ehitustööd algasidki 1994. aastal. Tiibhooned on saanud juba uue näo.

Arhitektuurimälestistena kuuluvad Kiltsis peale mõisahäärberi kaitse alla ka kõrvalhooned, millest eriti huvipakkuv on vana vesiveski. See massiivsete seintega kivihoone Kiltsi oja kaldal on ehitatud tõenäoliselt 16. sajandil ja on seega vanimaid veskihooneid Eestis.

Ebavere-Nõmme vahel kulgev liustiku sulamisvete kuhjatis – põhja- ja lõunasuunalised metsaga kaetud oosid ning nendega põimuv mõhnastik- kannab Äntu kohal nimetust Tedremäed. Maanteeäärse endise Prillapatsi metsavahikoha lähistelt algavad selgeveelised Äntu järved, mis omavahel on ojaga ühenduses ja millest lõpuks väljavool jõuab Nõmme jõkke. Seitsmest järvest koosnev rühm on märkimisväärne oma haruldaselt puhta vee poolest. Eriti läbipaistev on neist kõige

ülemine ehk Sinijärv (seda järve peetakse Eesti selgeima veega järveks-2,4ha, sügavus 6-8m), mis paistab põhjani läbi ja paistaks ilmselt enamgi, kui vaid sügavust oleks. Järve rohekassinine vesi on väga lubjarikas, mille põhjuseks on tema põhjaosas asuv suur allikas. Turbasamblast ja tarnadest koosnev õõtsik tungib küll järvele peale, ent allikad hoiavad vee liikumises ja taimestiku kasvu aeglase. Läbi Rohelise järve, Valgjärve (ümmarguse kujuga, 1,4ha), Linaleo ja Mäeotsa järve jõuab Äntu ojakene lõpuks Punamäe muinaslinnuse alla. Siin teeb ta selle ümber kaare ja moodustab nii koos Nõmme jõega Punamäe loodusliku vallikraavi.

Äntu Rohelise järve (e. Vahejärve) suurus on 0,8ha ja keskmine sügavus 3,3m, põhjas on samuti järvelubi. Vesi on kollakasroheline, põhjani läbipaistev. Vähesest veetaimestikust esineb penikeelt ja vesiroosi, põhjas on palju mändvetikat. Kaldal kasvab pilliroog. Järveäärsete mändide alustaimestik on ohtralt mustikat ja pohla. Matkarada suundub üle Järveoja Sinijärve idakaldale.

Mäetaguse (e. Mäeotsa) järv, tema pindala on 0,25ha, sügavus u 5m, toitub allikatest, väljavooluks on Järveojaga ühinev ojake. Vesi on selge, veepeeglil ujuvad kollased vesikupud ja looduskaitse all olevad valged vesiroosid. Vees kasvavad vesikuusk, vesihernes ja mändvetikas. Järve õõtskallastel esineb tarn, ubaleht, pilliroog, harilik soosõnajalg, jõhvikas. Vees kasvab vesikuusk, vesihernes ja mändvetikas. Järves leidub särge, ahvenat, haugi ja kokre.

Linaleojärv (e. Linajärv) - pindala 0,25ha, sügavus u. 5,6m - on lubjatoiteline läbivoolujärv. Seda läbib Järveoja. Järves kasvavad mändvetikad, valged vesiroosid, ujuvad penikeeled ning kollased vesikupud. Minevikus toodi siia Äntu mõisast linu likku, sellest ka järve nimi.

Silmapaistvam oosidest on 23m suhtelise kõrgusega Punamägi (nõlvade suurimad kalded 25°), mis on ka oluline muinsuskaitseobjekt. Siin asus Lõuna-Virumaa suurim linnus (Agelinde), mis rajati I aastatuhande teisel poolel. Linnus oli 240m pikk ja 3-osaline, koosnedes ees-, kesk- ja pealinnusest. Linnuse eri osad olid eraldatud kraavidena ja ümbritsetud vallidega. Arheoloogide andmetel olid vallid üles laotud kivimüürina, mille peamine materjal oli paas. Linnust kaitses mõlemalt poolt vesi: mäeseljaku all läänes voolab Järveoja, idas aga Kärša jõgi. Muinaslinna kasutamine lõppes arvatavasti XI saj, kusjuures pealinnust kasutati paar sajandit kauem. Vene-Rootsi sõdade ajast (1656–1658) pärineb muinaslinnuse kolmas nimetus - Rootsikants. Rootslased olivat siia varandust peitnud, mille otsimise jälgi võib tänapäevalgi näha. Kohalikud elanikud kutsusid mäge ka Vanapaganamäeks. Rahvasuu räägib veel Punamäe-lähedast sood läbivast palkteest, sõjaulema hauast Kärša rabas, Kaanjärve uputatud kuldtõllast jne.

Allpool voolab Kärša (e. Nõmme) jõgi, mis on suhteliselt madal, kiirevooluline ja külma veega. Jõge armastavad forellid. Kui vett oli rohkem, ehitati siia elektri jaam (töötas 1938. aastani). Siin asus 19. sajandil vesiveski. Veskitammi asukohta võis veel märgata mõni aeg tagasi. Siinsel madalsookaasiku alustaimestik on enamlevinud tarnad ja kõrrelised, vähem on soosõnajalga, soomadarat, soo-osja. Madalsookaasik läheb tänu kuivendusele üle kõdusookuusikuks, kus kasvavad jänese kapsas, kõrvenõges, kattekold ja sõnajalg.

Äntu järvestiku kõige lõunapoolsemad järved on Kaanjärv ja Liivajärv, Nõmme jõe le on lisaks veel raudtee äärde üles paisutatud ka Veski järv. On huvitav märkida, et ehkki Äntu järved on kuulsad oma selge ja puhta vee poolest, seostab rahvasuu nende teket Kalevipoja hobuse sortsutamistega.

Looduse tutvustamiseks on siia rajatud matkarada kahe parkimisplatsiga.

Objektid: Vao tornlinnus, park; kultusekivi; põlispuud; Kiltsi loss; park; vesiveski (See massiivsete seintega kivihoone Kiltsi oja kaldal on ehitatud tõenäoliselt 16. sajandil ja on seega vanimaid veskihooneid Eestis.); karjalaut, kolhoosiasula; hästi säilinud asustusstruktuuriga talumaastik; Äntu järved; Punamägi (Lõuna-Virumaa suurima linnuse Agelinde asukoht); Kärša (e. Nõmme) jõgi; Äntu MKA; mitmekesise loodusega maastik. (Lisa 3, lk 110).

ALA NR. 33. KANNASTIKU

Ala klass: III
Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla
Ala pindala: 149ha
Ala asukoht: Vinni vald
Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus: Puisniidu ja –karjamaa ala, millest ca 50ha on hästi hooldatud (2001-2002 makstud maahooldustoetust). Esteetiliselt kaunis paik keset metsi.

Väärtus: Looduslik, ühe ajajärgu maakasutus, esteetiline.

ALA NR. 34. KAVASTU

Ala klass: III
Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, mõisakeskus ja park
Ala pindala: 113,2ha
Ala asukoht: Haljala vald
Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus:
Maastiku enim väärtustav element on terrassid (samalaadsed veel Idaveres ja Tatruses), mille peab säilitama ning eksponeerima (vaated säilitama) kui kohale väga iseloomulikud.

Objektid: Tuvitorn (1869); mõisapark (ait, tuulik); terrassid; kõlakoda; veski; säilinud asustusstruktuur.

Väärtus: kultuurilis-ajalooline, identiteet, looduslik.

ALA NR. 35. NAISTEVÄLJA

Ala klass: III
Ala tüüp: Põllumajandusmaastik/küla
Ala pindala: 281ha
Ala asukoht: Tamsalu vald
Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus: Ajaloolises asukohas olev, säilinud struktuuriga küla. Virumaa suurimatest kalmeväljadest, mis viitab ala väga varajasele asustusele. Hooned– taluhoonestus 20. saj algusest keskpaigani. Küla ilmestavad alleed külatänava ääres, samuti kalmevälja kivi kangrud puudegruppina.

Ala kehv heakord– lagunevad hooned, hooldamata ümbrus, elektriliinid, samuti NL aegne suurkarjalaut– vähendab oluliselt ala esteetilist väärtust.

Objektid: Üle 30 kivi kalme. Kultusekivid. Väärtuslik pool-looduslik kooslus. Ajalooline küla.

Väärtus: kultuurilis-ajalooline (ajaloo kontsentraat, üksikobjektide kogum, pärandkultuurmaastik), looduslik.

ALA NR. 36. ROHU

Ala klass: III
Ala tüüp: Asulamaastik, mõisakeskus ja park
Ala pindala: 62,7ha
Ala asukoht: Laekvere vald
Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus: Põhja-Eesti kõrgeim asula. Avanevad ulatuslikud vaated. Omapärase vaatamisväärsusena näidatakse Väike-Maarja muuseumi poolt korraldataval turismimarsruudil Lebavere metsades asuva raketibaasi varemeid üksikute säilinud raketiaangaridega, stardiväljakutega, koopiat metsavenna punkrist jne. Metsavendlus ja raketibaas koos küüditamise ja kolhooside loomise temaatikaga on ühendatud retkeks okupatsiooniaja radadel.

Objektid: Haruldaste liikidega park (halvas seisukorras); kalmed; alleed (kask, lehis); halvas korras vana struktuuriga asula.

Väärtus: kultuurilis-ajalooline (asustus).

ALA NR. 37. TUDU

Ala klass: III

Ala tüüp: Asulamaastik, põhiliselt põllumajandusmaastik/ küla

Ala pindala: 621,3ha

Ala asukoht: Vinni vald

Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus: Põline metsatöölise asula ja ümbritsevad külad (Oja, Mõisaküla, Suurküla), milles on hästi säilinud asustusstruktuur (talud asuvad metsa ja põllumaa piiril, põllud on küla läbiva maantee ääres). Tudu küla põllud on suures osas söötis, taluhooned kehva heakorraga. Tudu keskasulas on heakord parem, hooldatud. Tudu ümbruse metsad laastati 2001. a. juulitormides. Nüüd moodustab see omapärase maastiku.

Objektid: Tudu kirik. Tudu park. 2001.a. juulitormides kahjustatud metsaalad. Rändrahn Kalevipoja kivi (magamisase). Põline metsatöölise asula. Säilinud asustusstruktuur. Metsatööstus. Tudu-Seljamäe õpperada. Raudteetamm.

Väärtused: kultuurilis-ajalooline (ühe ajajärgu maakasutus, asustus, üksikobjektide kogum). Esteetiline väärtus hooldamata ja üksluise maastiku tõttu madal.

ALA NR. 38. TUDUSOO

Ala klass: III

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, sisaldab suuremat veekogu

Ala pindala: 663,8ha

Ala asukoht: Vinni vald

Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus: Külustusobjektide piirkond- Tudu-Järvesoo (s.t Tudu järv ja ümbritsev sooala) ning Punasoo lõunaosa ja Seljamägi.

Väärtus: Esteetiline, looduslik, rekreatiivne.

ALA NR. 39. VALGEJÕE ÜRGORG

Ala klass: III

Ala tüüp: Põhiliselt loodusmaastik, piirneb suurema veekoguga

Ala pindala: 850ha

Ala asukoht: Tapa ja Tamsalu vald

Ala tähtsus: kohalik

Ala kirjeldus:

Nime Taani org sai Valgejõe ürgorg taanlastelt, kes Valgejõe mööda üles liikudes hukkunud.

Valgejõgi saab alguse Porkuni jõest. Ürgorg lõikab Saksi maastikku ja maakonnapiiril Ohepalu väärtuslikku maastikku. Mööda ürgoru servaala kulgev tee seob erinevad väärtuslikud maastikud üheks tervikuks.

Väärtus: Esteetiline, looduslik.

ALA NR. 40. VELTSI

Ala klass: III

Ala tüüp: Põhiliselt põllumajandusmaastik/küla, mõisakeskus, park

Ala pindala: 1757ha

Ala asukoht: Rakvere ja Haljala vald

Ala tähtsus: kohalik

Objektid: Säilinud teed, asustus. Veltsi heas korras mõisahoone, ümbrus kehvas korras, kolhoosiasula. Historitsistlik mõisaansambel, park. Kivikalme. Laiad viljakad heas korras põllualad. Veltsi-Päide vahel suured viljapuuaiad, hekid, marjaaiad, mesilad.

Väärtus: Kultuurilis-ajalooline (ajaloo kontsentraat, asustus, ühe ajajärgu maakasutus).